

PÕHISEADUSE ASSAMBLEE KAHEKÜMNE NELJAS ISTUNG

6. veebruar 1992

Juhataja T. Anton

Lugupeetud assamblee liikmed! Teeme kõigepealt kohaloleku kontrolli. Kohaloleku kontroll, palun! Kohal on 18 assamblee liiget, seega umbes kolmandik. Umbes kolmandik on kohal ka juhatuses. Lugupeetud kolleegid! Teil peaks käes olema põhiseaduse eelnõu tekst kuupäevaga 6. veebruar 1992. Teile jagatakse just praegu välja ülevaadet põhiseaduse eelnõu kohta laekunud arvamustest ja ettepanekutest.

Juhatus teeb ettepaneku organiseerida täna töö järgmiselt: anda kõigepealt sõna redaktsioonitoimkonna esimehele proua Liia Hännile, selleks et me saaksime tema käest ülevaate sellest tööst, mis kahe nädala jooksul on tehtud. Teisena teeb juhatus ettepaneku anda sõna härra Jüri Raidlale, selleks et härra Raidla ekspertide nimel selgitaks omalt poolt neid alternatiive ja põhilisi probleeme, mis on tõstatatud ekspertide poolt. Pärast nimetatud kahte ettekannet oleks assamblee liikmetel võimalik esitada nii proua Hännile kui ka härra Raidlale küsimusi. Kuivõrd nimetatud kaks dokumenti, eelnõu tekst ja ülevaade laekunud märkuste ja arvamuste kohta, on teile välja jagatud alles nüüd, tuleks pärast kahte ettekannet ja küsimustele vastamist teha töös vaheaeg. Ma arvan, et peaksid töötama teematoimkonnad, sel juhul saaksid assamblee liikmed nimetatud kahte dokumenti iseseisvalt uurida. Juhatus planeerib täiskogu istungit uuesti kella 15-st. On võimalik, et meil läheb siiski kahe ettekande kuulamise ja küsimustele vastamisega kauem aega, siis me alustame pärast lõunat ka varem. Kella 15-ks või selleks kellaajaks, millal me uuesti alustame täiskogu istungit, tuleks teematoimkondadel, kui nad peavad seda vajalikuks, esitada oma apellatsioonid veel kord redaktsioonitoimkonnale, et me saaksime teha täna ja homme lõplikke otsustusi. Meil on vaja läbi arutada ka need alternatiivid, neid on kokku 17, mis on trükitud teile välja jagatud eelnõu teksti. Ka nendes küsimustes tuleb meil koos ekspertidega otsused vastu võtta.

Meil ei ole võimalik täna teile välja jagada nn. XVI peatüki teksti. Ilmselt tuleb meil otsustada, kuidas me jätkame tööd, kas laupäeval, pühapäeval või ka järgmise nädala lõpul. On üsna tõenäoline, et assamblee saab tugevasti õhku sisse tõmmata alles järgmise nädala lõpu poole, sest pärast 17 alternatiivi otsustamist, pärast võimalike apellatsioonide läbivaatamist vajab eelnõu veel kord läbilugemist, et meie tehtud otsustused sobiksid kogu tekstiga. Niisiis, kõige üldisemalt kipub minema nii, et selle lõpphääletuse, kas assamblee arvates eelnõu passib või mitte, me saame teha järgmise nädala lõpus. Kuid mine tea, võib-olla meie töö läheb kiiremini ja paremini. Sellepärast on ettepanek hakata peale selles järjekorras, nagu juhatus ette paneb. Palun, kas selle töökorralduse kohta on teil proteste või ettepanekuid? Ei näi olevat. Esimesena on

redaktsioonitoimkonna nimel sõna toimkonna esimehel proua Liia Hännil. Meil oli kokkulepe, et see ettekanne on umbes 30 minutit pikk. Niisiis, palun pooleks tunniks teie tähelepanu! Proua Liia Hänni, palun!

L. Hänni

Lugupeetud juhatus! Austatud kolleegid ja eksperdid! Põhiseaduse Assamblee eelmisest istungist möödunud aja jooksul jätkas redaktsioonitoimkond koos härra Raidla töörühma liikmetega tööd põhiseaduse eelnõuga. Juba koostöö alguses me leppisime omavahel kokku, et arutame eelnõu kolmel lugemisel, nagu see on Põhiseaduse Assamblee töös juba traditsiooniks saanud. Jõudsime kolmanda ringiga lõpule eile lõunaks, nii et teie ees on eelnõu tänase kuupäevaga. Meie praegune istung peaks andma vastuse küsimusele, kas sisseviidud muudatused ja täiendused on assambleele vastuvõetavad. Kuna arutelu juures viibisid reeglina ka teematoimkondade esindajad, siis tahaks loota, et teematoimkonnad suudavad operatiivselt teksti kohta oma arvamusi avaldada. Tutvustan teile ka seda põhimõtet, mille alusel muudatused on teksti sisse viidud. Reeglina olid muudatuste algatajaks eksperdid, kellel oli mõnes küsimuses assamblee eelnõus väljendatud seisukohtadest erinev seisukoht. Juhul kui redaktsioonitoimkond nõustus muudatusettepanekuga, siis viisime vastava muudatuse teksti sisse. Kuna enamasti viibisid töökoosolekul ka teematoimkondade esindajad vastavate peatükkide osas, siis võtsime loomulikult arvesse ka nende arvamust. Kui redaktsioonitoimkond ja eksperdid jäid eri arvamustele, või kui tehtud muudatusettepanek oli väga põhimõtteline, siis otsustasime, et otsustusõigus tuleb jätta assambleele, ja teksti on sisse kirjutatud vastav alternatiiv. Nagu ma juba ütlesin, on tekstis tehtud mitmed olulised muudatused. Üks muudatus, mis läbib kogu teksti ja millele ma tahan tähelepanu juhtida, on see, et eelnõusse on sisse kirjutatud mõned seadused nimeliselt, nn. põhiseaduslikud seadused. Selline muudatus on tehtud kahel põhjusel. Kõigepealt selleks, et suunata meie seadusandliku süsteemi arengut ja teha seadusandjale ülesandeks reguleerida teatud valdkonnad ainult ühe seadusega, mis on nimetatud põhiseaduses. Teiseks on seadusandluse peatükis antud nendele seadustele tugevam garantii. Nende seaduste vastuvõtmiseks ja muutmiseks on vaja suuremat üksmeelt, koosseisu häälteenamust, mis võimaldab just nimelt põhiseaduslike seaduste vastuvõtmisel saavutada ühiskondliku konsensuse.

Lubage, et ma tutvustan teile muudatusi põhiseaduse peatükkide kaupa. Kõigepealt preambula. Siin on tekstis tehtud kolm muudatust. Kõigepealt, lõikes 3 on traditsiooniline sõnakombinatsioon "mis on rajatud õiglusele, seadusele ja vabadusele" ekspertide soovil ja redaktsioonitoimkonna liikmete enamuse nõusolekul asendatud sõnakolmikuga "vabadusele, õiglusele ja õigusele". Põhjenduseks on olnud see, et viide seadusele võiks olla seondatav mõttega, et Eestis ei kavandata mitte õigusriiki, vaid seadusriiki, mis on teatavasti kaks küllaltki

erinevat riigitüüpi.

On lisandunud lõige 5. Selle põhjuseks on väga paljudes kirjades meile läkitatud arvamus, et põhiseaduse eelnõu ei sätesta meie riigi eesmärki, milleks peaks kindlasti olema ka eesti rahvuse ja kultuuri säilimise tagamine. Vastav muudatus preambulas ütleb selgelt välja, et Eesti riiklusel on ka see eesmärk.

Samuti on tehtud täpsustus viimases lõikes. Te olete kindlasti kursis toimuvate vaidlustega praeguse põhiseaduse eelnõu ja 1938. aasta põhiseaduse vahekorra üle. Me leidsime, et kõige täpsem on teha konkreetne viide 1938. aasta põhiseaduse §-le 1, mis üldnormina on püsiv ka praegu ja räägib sellest, et Eestis on kõrgema riigivõimu kandja rahvas, kellel selle tõttu on õigus vajaduse korral võtta vastu ka uus põhiseadus.

I peatükis "Üldsätted" on tehtud mitmed täpsustused. On öeldud, et Eesti on demokraatlik vabariik. Sellist lisandust on nõudnud väga paljud meile saadetud kirjad, aga samuti eksperdid. Paragrahvi 2 on täpsuse huvides sisse toodud, et ka Eesti territoriaalveed ja õhuruum kuuluvad lahutamatu ja jagamatu tervikuna Eesti juurde. Samuti on rõhutatud mõtet, et Eesti on riiklikult korralduselt ühtne riik, mis peaks vältima soovi Eestis sisse seada näiteks föderaalriigi struktuurid.

Väga olulise mõttena on lisandunud § 4, mis härra Adamsi esialgses eelnõus oli väljendatud preambulas. See mõte seisneb selles, et Eesti Vabariigis peab Riigikogu, Vabariigi Presidendi ja Vabariigi Valitsuse ning kohtute tegevus olema korraldatud võimude lahususe ja tasakaalustatuse põhimõttel. See on üldnorm, mis suunab kogu edasist eelnõu järgima just seda printsiipi.

Praeguses redaktsioonis on viidud eelnõu II peatükki algselt I peatükis olnud sätted, mis puudutasid kodakondsust ja eestlaste õigust asuda elama Eestisse. Need sätted on formuleeritud inimese subjektiivse õigusena ja selle tõttu on nende õigem koht II peatükis, kus on loetletud õigused, vabadused ja kohustused.

Vist kõige rohkem muudatusi on II peatükis. Ma ei jõua neid teile üksikasjalikult tutvustada, küll aga püüan tuua mõned kõige üldisemad jooned tehtud muudatuste kohta. Kõigepealt on täpsustatud õiguste gradatsioon. Meie eelmises eelnõus oli tehtud vahet ainult kodaniku- ja igapäheõiguste vahel. Praeguses versioonis on antud seadusandjale võimalus sätestada täpsemalt igapäheõigusi ja teha siin mõningaid erinevusi kodanike ja mittekodanike õiguste vahel. Sellised võimalused on jäetud näiteks õiguse suhtes kuuluda ühendustesse, valida tegevusala ja töökohta (siin on mõeldud töölubade sisseseadmist) ja veel mõnes muus sättes. Paragrahvis 11 meie praeguses eelnõus on sätestatud üldprintsiip, millele piirangud peavad vastama. See on kooskõlas põhiseadusega ja demokraatlikus ühiskonnas vajalik. Piirangud ei tohi moonutada piiratavate õiguste ja vabaduste olemust. See on samuti üldnorm ja suunav printsiip kõigi teiste

sätete jaoks.

Praeguses eelnõus on püütud tagada seda eesmärki, mis oli meil juba eelmise eelnõu tegemisel: piirangud peavad olema põhiseaduslikult sätestatud. Just see tagab inimese kaitse ja on praegu eriti tähtis, sest meie ühiskond ei ole veel harjunud inimese vajadustega arvestama. Õiguste ning vabaduste väga täpne piiritlemine põhiseadusega on vajalik. Õiguste kataloogi, mis oli eelmises eelnõus, on täiendatud rea õigustega: §-s 13 on toodud õigus riigi ja seaduse kaitsele, §-s 16 õigus elule, §-s 17 au ja hea nime kaitse, mis on ju sisuliselt inimväärikuse kaitse, §-s 25 õigus moraalse ja materiaalse kahju hüvitamisele, §-s 39 autoriõiguste kaitse, seda terviklikumalt kui oli meie eelmises eelnõus, ja §-s 42 keelatakse riigiasutustel ja kohalikel omavalitsustel koguda ja talletada andmeid inimeste arvamuste ja veendumuste kohta.

Väga oluliselt on täpsustunud paljude paragrahvide sisu. Kõigepealt tahan juhtida tähelepanu kodakondsust sätestavale paragrahvile, §-le 8. Meie eelmises eelnõus sisaldunud teksti kohta oli väga palju kriitilisi märkusi just selles osas, et see ei võimaldanud täpselt aru saada, kes ikkagi saavad kodakondsuse Eesti Vabariigis sündinuna. Praegu on § 8 lõikes 1 täpselt lahti kirjutatud sünnijärgsuse põhimõtted. Teine lõige täpsustab seda ja annab inimesele õiguse taastada sünnijärgne kodakondsus. Paragrahvi 8 lõige 3 kaitseb samuti sünnijärgse kodaniku õigusi, öeldes, et sünnijärgselt kodanikult ei saa tema kodakondsust ära võtta. Paragrahvi 8 lõike 4 mõte on selles, et välistada kodakondsuse poliitiline sisu. Lõige ütleb, et veendumused ei saa olla kodakondsuse äravõtmise põhjuseks.

Oluliselt on täpsustatud ka § 32, mis räägib omandiõigusest. Kuigi meie eelnevas eelnõus esitatud tekst oli täies vastavuses 1938. aasta põhiseaduse tekstiga, tuli selle sätte kohta väga palju märkusi. See näitab, et praeguses olukorras on Eesti ühiskonnas just omandiküsimus väga põhimõtteline ja antud olukorras vajab omand palju selgepiirilist kaitset, kui see oli vajalik näiteks 1938. aastal. On ettepanekuid, et põhiseaduses oleks selgelt öeldud, et omand on püha ja puutumatu. Me leidsime siiski, et siin ei tasu kalduda teise äärmusesse, hakates fetišeerima eraomandust, vaid leidsime, et piisab, kui öelda, et omand on puutumatu. Niisiis, praegune redaktsioon tagab ühelt poolt omandi kaitse, sätestades selle puutumatus, kõigi omandi võrdse kaitse. Lisaks õiglasele hüvitusele on sisse toodud kohese hüvitamise põhimõtte ja õigus vaidlustada mitte ainult vara võõrandamist, vaid ka hüvitist ja selle suurust. Teiselt poolt on peetud vajalikuks tuua sisse ka ühiskonna garantiid kitsarinnalise omanikuhuvi eest. Selles sättes on öeldud, et omandit ei tohi kasutada üldiste huvide vastaselt, samuti on riigil õigus seada sisse piirangud teatud liiki vara omandamisele.

Üks muudatus, mis veel läbib II peatükki, on see, et kõik õigused ja vabadused on sõnastatud inimese subjektiivse õigusena. Näiteks kas või paragrahv, mis räägib omandiõigusest. Eelmine versioon – omandiõigus on kindlustatud – on lahti kirjutatud kui igaüheõigus. See võimaldab

inimesel pöörduda kohtu poole oma subjektiivsete õiguste rikkumise puhul, kusjuures § 15 kohaselt võib kohtuasja läbivaatamisel igäüks nõuda mis tahes asjasse puutuva õigusakti või toimingu põhiseadusvastaseks tunnistamist. See tähendab, et Eesti Vabariigis on kodanikupoolne initsiatiiv põhiseaduse järgimiseks ja samuti antakse kohtule võimalus mitte rakendada mis tahes õigusakti, kui see on põhiseadusvastane või vastuolus põhiseaduse üldise mõttega. Niisiis on antud inimesele hoovad oma õiguste ja vabaduste kaitseks. See tugevdab ühtlasi kohtuvõimu autoriteeti kolmanda, sõltumatu võimuna.

Mõnes mõttes on praegu siin vähem üldfilosoofilisi sätteid, mida leidis 1938. aasta põhiseaduses ja millest mõningad olid ka meie eelmises eelnõu versioonis. Põhjuseks oli, et on väga ohtlik omavahel segi ajada sätteid, mis ei normeerid, mis on üldised, ja normeerivaid sätteid, mis võib anda kohtutele võimaluse hakata põhiseaduse II peatüki sätteid selektiivselt rakendama.

Muudatusi on tehtud selle peatüki struktuuris. Meie esialgne ülesehitus põhines teatavasti sellel, et olid eristatud igäühe- ja kodanikuõigused. Praegune süsteem tugineb õiguste iseloomule.

Samas peatükis on ka üks alternatiiv, s. o. § 48, mis käsitleb küsimust, kas mittekodanikel on õigus ühineda erakondadesse.

Ma jälgin kella ja leian, et nii põhjalikku ülevaadet ma kõigi peatükkide kohta kahjuks anda ei suuda. Siiski püüan tähelepanu juhtida mõnele olulisemale lõigule.

Juhataja

Proua Hänni! Ma palun vabandust, et ma segan, kuid ma arvan, et meie töö eesmärk ongi viia ennast kurssi nende muudatustega, mis on tehtud. Kui assamblee liikmed sellega soostuvad, siis on mul küll ettepanek aega mitte kokku hoida selle arvel, millega me tegelema peamegi. Olete nõus? Proua Hänni, palun!

L. Hänni

III peatükis on liidetud esialgse eelnõu kaks paragrahvi ja sellega ületatud vastuolu eelmises redaktsioonis, kus ei olnud päris selge, mida tähendab kõrgeima riigivõimu teostamine ja kõrgema riigivõimu teostamine. Nüüd on see säte selge ja on loetletud need hoovad, kuidas rahvas teostab kõrgeimat riigivõimu. Need on Riigikogu valimised, rahvahääletus ja alternatiivina on sees Vabariigi Presidendi valimised. Sellest loetelust on jäänud välja kohalike omavalitsuste valimine. Seda mitmel põhjusel. Kõigepealt, arutelu selle üle, kas omavalitsuste volikogude valimine on riigivõimu teostamine, kaldub selles suunas, et on otstarbekas eristada need kaks võimutasandit. Kuna meil §-s 154 on öeldud, et omavalitsused tegutsevad iseseisvalt, siis juriidilise korrektsuse huvides jäi see säte või see norm praegusest eelnõust välja.

Paragrahvis 58, mis oli eelmises eelnõus, ja §-s 49 on põhimõtteline muudatus. Kui eelmises versioonis oli selgelt öeldud, et hääletamisest ei võta osa kodanikud, kes on kohtu poolt süüdi mõistetud ja kannavad karistust kinnipidamiskohtades, siis praeguses redaktsioonis ei ole

põhiseaduslikult nende inimeste hääleõigust piiratud, vaid see õigus on delegeeritud seadusandjale. Me näeme ette, et demokraatia süvenemisega võib Eesti jõuda olukorda, kus ei ole vaja piirata süüdimõistetute hääleõigust. Sel juhul võib seaduste muutmisega selle läbi viia, ilma et meil oleks vaja põhiseadust muuta.

Üks säte sellest peatükist "Rahvas", mis esialgu oli olemas, s. o. rahvahääletuse korraldamine, on viidud seadusandluse peatükki, sest rahvahääletus seondub põhiliselt seaduste vastuvõtmisega ja selle tõttu on tema õigem koht just nimelt seadusandluse juures.

IV peatükk "Riigikogu". Siin on muudatus §-s 61. Nimelt on öeldud, et Riigikogu liikmete volitused algavad valimistulemuste väljakuulutamise päevast. Eelmises redaktsioonis oli selleks Riigikogu kokkutulemise päev. Samuti on täpsustatud, et Riigikogu liikme vande sisuks on jääda ustavaks Eesti Vabariigile ja tema põhiseaduslikule korrale.

Palju täpsemalt on lahti kirjutatud endine § 56, mis rääkis sellest, et Riigikogu liiget asendatakse, kui ta asub teatud ametikohale. Praegu on sellisteks juhtudeks, kus Riigikogu liikmele antakse asendamise võimalus, ainult see, kui Riigikogu liige asub tööle valitsuse liikmena. Kõigil muudel juhtudel Riigikogu liikme volitused lõpevad. See tähendab, et Riigikogu liige ei tohi olla üheski muus riigiametis. Täpsemalt on sätestatud ka asendusliikme staatus. On öeldud, et tal on kõik samad õigused ja kohustused, mis on Riigikogu liikmel.

On lisandunud üks uus paragrahv – § 68, mis käsitleb Riigikogu korraliste istungjärkude toimumise aega. Me leidsime, et ka seda on vaja põhiseaduslikult reglementeerida, et Riigikogu töökorraldus saaks mingi põhiseadusliku aluse. Selles punktis on alternatiiv §-s 71, mis räägib Riigikogu otsustusvõimelisest kvoorumist. See vaidlus on meil olnud mitmel korral arutelul, kuid ekspertide tungival soovil see praegu jätkub.

Laieneb nende isikute ring, kelle poole Riigikogu liikmel on õigus arupärimisega pöörduda. Nimelt on selles loetelus praegu kõik need ametiisikud, keda nimetab ametisse Riigikogu.

V peatükis "Vabariigi President" on §-s 79 alternatiiv selle kohta, et Vabariigi Presidendil võiks olla põhiseaduse muutmise algatamise õigus. Samuti on lisandunud teine alternatiiv selle kohta, et Vabariigi President nimetab Vabariigi Valitsuse ettepanekul ametisse maavanemad.

Alternatiiv on ka selles eelnõu plokis, mis puudutab Vabariigi Presidendi valimise korda.

Eelnõusse on praegu sisse kirjutatud kaks teed. Esiteks, Vabariigi Presidendi valib Riigikogu.

Paragrahvi 80 lõige 4 määrab riigipea valimise täpsema korra. Alternatiiv otsevalimiste puhul sellisel kujul on ette valmistatud ekspertide poolt, kes toetavad Vabariigi Presidendi otsevalimist.

Oluliselt on täpsustatud ka seda, mis juhtub, kui Vabariigi President ei saa oma volitusi täita, s. o. § 83. On öeldud, et kui ta ei saa neid kehtvalt täita, siis peab olema selle kohta Riigikohtu otsus, või kui ta ei saa neid seaduses sätestatud juhtudel ajutiselt täita, sel juhul lähevad presidendi ülesanded üle Riigikogu juhatajale. Juhul kui võimetus oma kohustusi täita kestab üle

kolme kuu, asutakse uue Vabariigi Presidendi valimistele. Selles osas on ka alternatiiv, mis näeb ette, et Vabariigi Presidendi ülesandeid ei hakka täitma mitte Riigikogu juhataja, vaid peaminister.

Vabariigi Valitsuse pädevuse sätestas §-s 87 toodud loetelu. Sinna on lisandunud punkt 8, mille kohaselt Vabariigi Valitsusel on õigus loodusõnnetuste ja katastroofide korral või nakkushaiguste leviku tõkestamiseks välja kuulutada eriolukord riigis või selle üksikus osas. Oluliselt on täpsustatud ka valitsuse ametisse nimetamise korda, s. o. § 89. Selles sisaldub ka üks alternatiiv, mis seisneb selles, kas Vabariigi Presidendil on õigus jätta ametisse nimetamata peaministri esitatud valitsuse koosseis. Võrreldes eelmise Vabariigi Valitsuse ametisse nimetamise korraga, on Vabariigi Presidendile jäetud ainult üks katse endise kahe katse asemel. Küll aga antakse Riigikogule võimalus nimetada või leida enda hulgast peaministri kandidaat mitmel katsel. Seda piirab ainult tähtaeg, et valitsuse moodustamine tuleb lõpetada 60 päeva jooksul. Juhul kui Riigikogu selle aja jooksul valitsuse ametisse panekuga toime ei tule, tulevad Riigikogu erakorralised valimised.

Oluline mõte on lisandunud ka § 96, mis räägib Vabariigi Valitsuse töökorraldusest. Lõikes 2 on täpsustatud, et valitsus teeb oma otsused asjaomase ministri ettepanekul. See peaks tagama ka ministrite poliitilise vastutuse valitsuse liikmena.

Paragrahvi 97 on sisse toodud üks oluline uus tasakaalumehhanism seadusandliku ja täidesaatva võimu vahel. Nimelt on sätestatud, et valitsusele või peaministrile umbusalduse avaldamise korral võib Vabariigi President kolme päeva jooksul valitsuse ettepanekul kuulutada välja Riigikogu erakorralised valimised. Meile on korduvalt ette heidetud, et meie eelnõu on liiga Riigikogu-keskne, et täidesaatval võimul ei ole piisavat kohta meie võimukolmnurgas. See säte peaks võimaldama vajalikku tasakaalu seadusandliku ja täidesaatva võimu vahel.

Paragrahv 98 sisaldab samuti alternatiivi, mille on sõnastanud eksperdid ja mis sisaldab teistsugust võimalust siduda eelnõu usaldusküsimusega, kui oli pakutud assamblee eelnõus. Seadusandluse peatükis on § 103 lisandunud alternatiiv, mis näeb ette, et Vabariigi Presidendil on seadusandliku algatuse õigus põhiseaduse muutmiseks. Kui jälgida meile laekunud ettepanekuid, siis väga paljudes nendest sisaldub mõte, et Vabariigi Presidendil peaks olema seadusandliku initsiatiivi õigus. Kuid ka ekspertide arvamus oli selline, et seda õigust ei peaks igal juhul laiendama kõigi seadusandlike aktide osas, see õigus võiks olla põhiseaduse muutmiseks.

Ekspertide ettepanekul on lisandunud veel alternatiiv või õieti kaks alternatiivi selles paragrahvis, mis näeb ette teatud reeglid seadusandliku algatuse osas selliste seaduseelnõude suhtes, mis võivad olla erilise tähtsusega Eesti riigi kaitsejõudude korraldamisel ühelt poolt ja teiselt poolt selleks, et Riigikogul peaks olema õigus tellida Vabariigi Valitsuselt eelnõu, mida ta

peab soovitavaks.

Paragrahvis 104 on samuti uus säte põhiseaduse eelnõus. See sisaldab loetelu nendest seadustest, mis on põhiseaduslikud ning mille vastuvõtmiseks ja muutmiseks on vaja Riigikogu koosseisu hääلteenamust.

Edasise arutluse all on ka §-s 107 väljendatud alternatiiv, millise hääлteenamusega saab Vabariigi Presidendi poolt tagasi saadetud seaduse Riigikogus uuesti vastu võtta. Siin on alternatiivis välja pakutud, et see peaks toimuma koosseisu hääлteenamusega.

Rahanduse ja riigieelarve peatükis ei ole olulisi muudatusi, on ainult täpsustus §-s 111: Eesti Pank korraldab raharinglust ja seisab hea rahvusliku raha stabiilsuse eest. Just see viimane mõte, et panga ülesandeks on garanteerida Eesti omavaluuta stabiilsust, on uus.

IX peatükis "Välissuhted ja välislepingud" on endiselt vaieldav § 122, mis sätestab oma esimeses lõikes Eesti Vabariigi riigipiiri. Siin on terve rida argumente, et põhiseaduses konkreetsele lepingule viitamine võib teha võimatuks igasugused läbirääkimised riigipiiri osas, sest neid võib kvalifitseerida kui põhiseadusvastast tegevust. Selle tõttu on veel kord pakutud võimalust kaaluda antud sätte otstarbekust. Alternatiivne võimalus on sõnastada Eesti Vabariigi riigipiiri määrav põhimõte põhiseaduse rakendusotsuses, et see oleks kusagil siiski täpselt ja selgelt fikseeritud, ja öelda, et Eesti Vabariigi kehtiv riigipiir on selline, nagu see oli okupatsiooni alguses 16. juunil 1940. aastal.

Peatükk "Riigikaitse". Paragrahvi 124 lõikes 3, mis on uus, võrreldes eelmise eelnõuga, on sätestatud kaitseväeteenistuses oleva kodaniku õiguslik staatus. On tehtud viited nendele põhiseaduse sätetele, mida ei tohi piirata ka kaitseväeteenistuses oleva kodaniku jaoks.

Uuesti on taastatud meie vahepealses arutluses kõlanud põhimõte, et Eesti Vabariigi kaitsekontseptsioon või kaitsepõhimõtted peaksid eristama rahuaja režiimi ja sõjaaja režiimi. Vastavalt sellele peaks kaitsejõudude korraldus olema ka korraldatud rahuaja riigikaitse ja sõjaaja riigikaitse seaduse kohaselt. Samuti on uuesti toodud tagasi see põhimõte, et rahuajal juhiks kaitseväge kaitseväge juhataja, aga sõjaseisukorra ajal nimetaks Riigikogu ametisse kaitseväge ülemjuhataja, kelle volituste ulatus on erinev kaitseväge juhataja omast.

Paragrahvis 129 on täpsustatud korda, kuidas võib välja kuulutada erakorralise seisukorra. Meie eelmises versioonis toimus see ainult Riigikogu otsusega, kuid praegu on korda täpsustatud, sätestades, et see toimub Vabariigi Presidendi või Vabariigi Valitsuse ettepanekul Riigikogu koosseisu hääлteenamusega väljakuulutatud otsuse alusel.

Riigikontrolli peatükis on tekst väga vähe muutunud. Ainult § 133 lõiku 4 on sisse toodud osaku mõiste, et anda võimalus kontrollida ka selliste riikliku omandi osalusega ettevõtete majandustegevust, mis ei põhine aktsiaseltsil.

XII peatükk "Õiguskantsler". Siin on põhimõtteline muudatus. Nimelt, õiguskantsleri

institutsiooni, õiguskantsleri pädevust on täpsemini sätestatud, kusjuures eelmises eelnõus väljendatud mõte, et õiguskantsler peaks kontrollima seadusandlikku ja täidesaatvat ning omavalitsuste tegevust, on asendatud mõttega, et ta peaks jälgima nende organite õigustloovate aktide vastavust põhiseadusele ja seadustele. Seega on temalt ära võetud tegevuse järelevalve roll ja asendatud see pigem seadusandluse ja õigussüsteemi kujunemise järelevalvega. See on muudatus, mis kindlasti vajab pikemat põhjendust. Ma usun, et ka siin on eksperdid vajaduse korral valmis assambleele selgitama, miks selline muudatus on vajalik. Tõepoolest tekkis meil oht, et õiguskantsleri kaudu võib uue nimetuse all jääda püsima prokuratuur kui rangelt tsentraliseeritud ametkond. Praeguses redaktsioonis ei ole õiguskantsleril oma ametkonda. Tal on ainult kantselei, mille põhitöö peaks seisnema seadusandlike aktide analüüsis.

Peatükis "Kohus" on püütud lahendada seda dilemmat, mida me ei suutnud lahendada, s. o. vastuolu kohtunike eluaegselt ametisse nimetamise ja teatud kindlatel juhtudel nende ametist vabastamise vahel. Praegune § 147 redaktsioon sätestab, et kohtunikuks nimetatakse isik eluaegselt, kusjuures tema ametist vabastamine tähendab tema vabastamist – mitte kohtuniku nimetuse äravõtmist, vaid ainult tema vabastamist ametiülesannetest. Selgelt on välja öeldud ka põhimõtte, et kohtunikud ei tohi olla peale seaduses ettenähtud juhtude üheski muus valitud või nimetatud ametis.

On muutunud ka kord, kuidas nimetatakse ametisse Riigikohtu liikmed. Nimelt ütleb § 150 lõik 2, et nad nimetatakse ametisse Riigikogu poolt Riigikohtu esimehe ettepanekul, kusjuures kohtunikud nimetab ametisse Vabariigi President Riigikohtu ettepanekul. Teatavasti oli eelmises redaktsioonis kõigi kohtunike ametisse nimetamise kord läbi Riigikogu Riigikohtu esimehe ettepanekul. Meie eelnõule tehti mitmeid etteheiteid selles suhtes, et see ei taga piisavalt kohtuvõimu sõltumatust seadusandlikust võimust. Praegune versioon, kus ainult Riigikohtu liikmed saavad oma mandaadi Riigikogult, on põhjendatud, sest Riigikohus on ühtlasi põhiseadusliku järelevalve kohus ja selle tõttu peab omama seadusandja silmis autoriteeti. Teiselt poolt aga saab kohtunike kaader oma mandaadi Vabariigi Presidendi kaudu, tagades sellega nende sõltumatuse.

Praegusest eelnõust on välja jäänud paragrahv, mis sätestas prokuröride koha, üsnagi ebamäärase koha. Kogu kohtukorralduse ja kohtumenetluse täpsem sätestamine on jäetud seaduse hooleks. Paragrahv 151 loetleb ainult need funktsioonid, mille täpsem korraldus tuleb seadusega täita, s. o. esindus, kaitse, riiklik süüdistus ja seaduslikkuse järelevalve.

Paragrahv 152 sisaldab mehhanismi, kuidas toimub õigusaktide kehtetuks tunnistamine. II peatükis sätestasime põhimõtte, et iga inimene võib kohtusse kaevata mis tahes õigusakti või ka ametiisiku tegevuse, kui see on tema arvates vastuolus põhiseadusega. Paragrahv 152 näeb ette, et selline kohtuasi peab oma menetluses jõudma Riigikohtuni, sest Riigikohtule on antud õigus

tunnistada kehtetuks mis tahes seadus või muu õigusakt, kui see on vastuolus põhiseaduse sätte ja mõttega.

"Kohalik omavalitsus" – see peatükk on saanud väga palju kriitikat. Meil oli kokkusaamine omavalitsuse esindajatega. Nad viibisid meie ühisel töökoosolekul, esindatud oli maaomavalitsuste liit, linnade liit ja valdu ühendav liit. Me vaidlesime üsnagi tuliselt selle üle, milline peaks olema kohalike omavalitsuste peatükk põhiseaduses. Põhiline vaidlusteema oli see, millised on Eestis omavalitsuse subjektid. Siin ei koorunud välja ühtset seisukohta. Omavalitsuse esindajate hulgas on samuti kaks arvamust nagu assamblees. Sellest arutelust koorus välja kolm võimalust selle küsimuse lahendamiseks. Esiteks, mitte sätestada põhiseaduslikult omavalitsuse subjekte, nagu see oli eelnõu eelmises redaktsioonis. Teine võimalus on sätestada ainult need omavalitsuse subjektid, mille üle vaidlusi ei ole. See lähenemisviis on omaks võetud praeguses redaktsioonis. Kolmas võimalus, millele rõhusid maaomavalitsuste kohalviibinud esindajad, oli see, et me jääksime peatuma 1938. aasta põhiseaduse tekstil. Me leidsime redaktsioonitoimkonnas koos ekspertidega, et otstarbekas on siiski põhiseaduslikult sätestada need omavalitsuse subjektid, mille üle praeguses olukorras mingeid vaidlusi ei ole. Need on vallad ja linnad. Kõik ülejäänud omavalitsuse subjektid, nende moodustamise kord ja alused peaksid olema sätestatud seadusega. Me loodame, et selline lähenemisviis võimaldab Eesti omavalitsussüsteemi loomulikult välja arendada ja et me praeguses staadiumis ei hakka otsustama, olukorras, kus otsused ühiskonnas ei ole ilmselt veel küpsenud.

Omavalitsuse peatükis on lisandunud §-s 158 mõte, mis lähtub Euroopa kohaliku omavalitsuse hartast, mille kohaselt kohalike omavalitsuste piire ei tohi muuta vastavate omavalitsuste arvamust ära kuulamata.

Peatükk "Põhiseaduse muutmise" – siin on täpsustus korra osas, kuidas põhiseadust muuta. Teatavasti oli meil selleks kolm võimalust: rahvahääletus, Riigikogu kaks järjestikust koosseisu ja Riigikogu üks koosseis, kusjuures oli ette nähtud erinev häälteenamuse nõue Riigikogu kahe koosseisu ja ühe koosseisu jaoks. Praeguses redaktsioonis on tehtud ettepanek, et Riigikogu kahe koosseisu korral peab põhiseaduse muutmiseks Riigikogu esimene koosseis selle otsuse vastu võtma häälteenamusega ja teine koosseis kolmeviendikulise häälteenamusega. Eelmises redaktsioonis oli mõlemal juhul vajalik koosseisu poolthäälteenamus, koosseisu häälteenamus. Nii et antud juhul on mõnevõrra karmistatud põhiseaduse muutmise korda Riigikogu kahe koosseisu jaoks, kuid teiselt poolt on tehtud veidi lihtsamaks põhiseaduse muutmise Riigikogu ühe koosseisu poolt. Praegu on see § 166 redaktsioonis tehtud kaheetapiliseks. Kõigepealt peab Riigikogu võtma vastu otsustuse selle kohta, et eelnõu soovitakse muuta kiireloomuliselt. Selline otsus võetakse vastu neljaviendikulise häälteenamusega. Eelnõu enda muutmiseks, vastuvõtmiseks on vaja Riigikogu kahekolmandikulist häälteenamust endise neljaviendikulise

koosseisu häälteenamuse vastu. Meie naaberriikide põhiseaduslike seaduste selle osa analüüs näitab, et niivõrd rasket põhiseaduse muutmise korda ei ole otstarbekas sisse seada, seda ei ole peaaegu üheski riigis. Me leidsime, et kahekolmandikuline häälteenamus peaks olema see, mis tagab ühelt poolt põhiseaduse vajaliku stabiilsuse, kuid teiselt poolt võimaldab küpsenud ühiskondliku vajaduse korral põhiseadust siiski muuta. Samuti on viimase sättena lisandunud mõtte, et põhiseaduse muutmist ei saa samas küsimuses algatada enne ühe aasta möödumist sellest ajast, kui põhiseaduse muutmise ettepanek tagasi lükati.

Ma jõudsin praegu oma ülevaatega teksti muudatuste osas lõpule. Peab ütleva, et eelnõu tegemine on peaaegu nagu Tallinna linna ehitamine, mis ei pruugigi valmis saada, aga Ülemiste vanake võib minna närviliseks ja närvilisuse tundemärke meie ühiskond juba ka ilmutab. Siiski on selge, et ka praeguse eelnõu redaktsioon ei ole täiuslik. See oli keelelisel analüüsil Keele ja Kirjanduse Instituudis, kuid liialt lühikese aja tõttu ei saa öelda, et ka see analüüs oleks täielik. Meil on olemas kokkulepe, et Keele ja Kirjanduse Instituut jätkab tööd keelelise ekspertiisiga, aga praegu teie ees olev eelnõu on sellises seisus, nagu me ta ette valmistada jõudsim. Aitäh!

Juhataja

Suur tänu redaktsioonitoimkonnale ja proua Liia Hännile! Ekspertide esindajana esineb järgmisena härra Jüri Raidla. Palun! Selle ettekande ajalised piirid peaksid olema sellised, et me saaksime lõpetada kell pool üks. Härra Jüri Raidla, palun!

J. Raidla

Lugupeetud juhataja! Lugupeetud Põhiseaduse Assamblee liikmed! Lubage mul ekspertide grupi nimel teid tänada ja avaldada siirast lugupidamist võimaluse eest üle mõningase aja taas jagada teiega arvamusi ja seisukohti Eesti Vabariigi uue põhiseaduse kohta.

Põhiseaduse eelnõu sünd on olnud heitlik ja raske, kuigi see võinuks olla ka lühem ja hõlpsam. Kuid ka pikal ja raskel valmimislool on oma plusspool. Me kõik oleme kasvanud koos põhiseaduse eelnõu tegemisega. Kui me septembris alustasime, olime kõik algajad. Täna on siin saalis aga vähemalt 60 põhiseaduse spetsialisti, kes juba ainuüksi põhiseaduse preambula täitmise nimel on võimelised käsitletavat põhiseadust ka tõlgendama. See tähendab, et me ei pea olema mitte ainult põhiseaduse kirjatähe ülestähendajad, vaid peame suutma olla ka põhiseaduse vaimu edasiandjad ja edasikandjad. See on üks Põhiseaduse Assamblee olulistest missioonidest meie rahva ees, mille täitmiseks on möödunud neli kuud tõsiselt valmistatud ja milleks ollakse täna ilmselt ka valmis.

Käesoleva põhiseaduse eelnõu sünd on ilmselt olnud hirmu ja armu omavahelise võitluse ere näide. See hirm ja arm on olnud põhiliselt poliitilist laadi. Need hirmud ja armud on olnud täiesti mõistetavad ning need on väljendunud enamikus põhiseaduse peatükkides. Kõige selgepiirilisem on olnud hirmu ja armu vahekord parlamendi ja presidendi suhte käsitlemisel. Ühed tunnevad

hirmu nn. presidendidiktatuuri ees, teiste jaoks pole vähem jube nn. parlamenditürannia. Ühed tunnevad hingetäitvat sümpaatiat parlamendi suhtes, teiste jäägitu armastus kuulub jälle presidendile. Kesktee leidmine nende vahel polegi nõnda lihtne. Ometi oli ekspertide ülesandeks selliste lahendite konstrueerimine, mis võimaldaks tekkinud dilemmasid lahendada. Me oleme arvamusel, et Põhiseaduse Assamblee 6. veebruari 1992. aasta eelnõu koos esitatud alternatiividega võib osutada rahuldavaks lahendiks. 6. veebruari eelnõu on traditsioonilise parlamentarismi ja mõõduka presidentiaalsuse süntees.

Viimased kolm nädalat on olnud väga intensiivse töö periood. Meie töögrupp võttis vastu assamblee juhataja ning juhatuse ettepaneku töötada ekspertidena assamblee projekti kallal. Koos redaktsioonitoimkonnaga leiti, et märksa viljakam kui kirjaliku retsensiooni esitamine on ühine töö redaktsioonitoimkonnaga. Mul on täna hea meel märkida, et ka kõikide teematoimkondade esimehed või esindajad viibisid aruteludel ja võtsid neist aktiivselt osa. See kehtib ka assamblee juhatuse kohta. Õhkkond redaktsioonitoimkonnas oli meie arvates väga tõine ja edasipüüdev. Diskussioonid olid aktiivsed, kuid seejuures korrektsed. Oleks väga meeldiv, kui eelöeldu lubaks loota ka assamblee aktsepteerivat suhtumist tehtud töösse. Lubage mul järgnevalt esitada mõningad märkused ja kommentaarid tehtud töö iseloomustamiseks. Praegu ei ole mul omalt poolt arvatavasti otseselt põhjust detailidesse minna, kuid Liia Hänni andis minu arvates väga põhjaliku ülevaate nendest küsimustest, mis olid redaktsioonitoimkonna ühisistungitel enam arutusel kui mõned teised.

Esimene ja ekspertide jaoks üks olulisemaid eesmärke oli eelnõu viimine juriidiliselt rahuldavasse konditsiooni. Sellel eesmärgil töötasime läbi kõik esitatud kirjalikud eksperdiarvamused, nii kodumaised kui ka välismaised. Redaktsioonitoimkond omakorda hoidis pidevalt luubi all rahvaarutelul laekunud arvamusi.

Teiseks tehti ära nii õiguslik kui ka keeleline redaktsioon. Tõsi küll, assamblee istungi lõppedes on ilmselt paslik otsustada ja kokku leppida, kuidas redaktsiooniline töö viimase lihvi staadiumis lõpule viia.

Kolmandaks nähti suurt vaeva põhiseaduse eelnõu vastavusse viimisel rahvusvaheliste lepingute ja konventsioonidega. Sellel eesmärgil täiustati ja süvendati II peatükki, aga ka teisi põhiseaduse peatükke ja norme.

Mõistagi võtsime arvesse rahvaarutelu seisukohti. Nende ignoreerimine oleks meie arvates nii poliitiline, sotsiaalpsühholoogiline kui ka riigiõiguslik viga. Näiteks Emori 22.–28. jaanuarini käesoleval aastal tehtud küsitlus kinnitab, et 71% inimestest, s. t. küsitletuist toetab presidendi otsevalimist rahva poolt. Seejuures on huvitav märkida, et eestlaste hulgas on see protsent kõrgem kui muulaste hulgas, vastavalt 72,5% ja 70%. Lähtuda taoliste küsitlustulemuste puhul presidendi valimisest parlamendi poolt tundub väga suure riskina põhiseaduse rahvahääletuse

edukuse suhtes. Ma tahan siinkohal rõhutada ekspertide grupi jaoks ühte olulist detaili, et vältida vääriti tõlgendamist. Rahva emotsionaalsete ja argumenteeritud seisukohtade hulgas (ma arvan, et leidub mõlemaid) on kaks valupunkti: presidendi valimine ja parlamendi kvoorum. Nõutakse väga sageli otsevalimisi ja kvoorumiks 50%. Ekspertide seisukoht on sama. See seisukoht pole aga mitte kujunenud populistlikel kaalutlustel rahvaarutelu käigus, vaid on olnud meiepoolse riigiõigusliku kontseptsiooni üheks nurgakiviks, üheks elemendiks. Eelöeldu kinnituseks võib viidata 19. septembril assambleele üle antud nn. Raidla töögrupi § 52 punktile 2 ja §-le 66. Tol ajal polnud rahvaarutelu veel alanud, ka ei avaldanud me oma eelnõu ajakirjanduses, et vältida süüdistusi populismis.

Redaktsioonitoimkonnas tehtud töö tagajärjel on põhiseaduse eelnõu meie arvates muutunud inimesekesksemaks ja ka kodanikukesksemaks. Meie käsitluses on põhiseaduse keskmeks II peatükk "Põhiõigused, vabadused ja kohustused". Kõik ülejäänud põhiseaduse osad peaksid ühes või teises vormis, ühel või teisel viisil teenima II peatüki realiseerimise eesmärki. Põhiseaduse eelnõu tänases redaktsioonis, nagu juba eespool märgitud ja nagu me loodame, on muutunud juriidilisemaks. Tema võime olla kasutatud ka kohtus on meie arvates samuti kasvanud.

Me loodame, et oleme suutnud kõrvaldada ka näpuvigu. Mõistagi pole välistatud, et neid näpuvigu on tekstis veelgi, nagu pole välistatud seegi, et on tekkinud uusi näpuvigu. Milline on meie arusaamist mööda näpuviga? Näpuvead jagunevad kaheks. On redaktsioonilised ja on põhimõttelise laadi vead. Ma toon viimase kohta ühe näite. 13. detsembri 1991. aasta redaktsiooni § 21 lõige 3 kõlas nõnda: "Ühingu, liidu või erakonna tegevust tohib lõpetada, peatada või teda trahvida ainult õiguserikkumise eest kohtu korras." Lihtne analüüs kinnitab, et antud teksti järgi puuduks nagu erakonnal õigus ise ennast laiali saata, kui ta nõnda otsustab. 6. veebruari projektis § 48 lõikes 4 me püüdsime uue redaktsiooniga selle näpuvea kõrvaldada. Kui te käesolevas tekstis märkate redaktsioonilisi uuendusi, mida on tõesti üsna palju, siis on paslik enne analüüsi tulemuste kokkuvõtmist vaadata, kas tegemist on ka sisulise uuenduse ja muudatusega või mitte. Reeglina on sisu muudetud järgmiselt. Esiteks, on täpsustatud redaktsiooni. Teiseks, on süvendatud või täiendatud selle sätte sisu, kuid siinjuures ei ole tema loomust muudetud. Kolmandaks, sageli on püütud formuleeritud normi muuta praktikas paremini rakendatavaks.

Tervikuna püüdsid redaktsioonitoimkond ja eksperdid selle poole, et vähendada komplikatsioonimomente, ja selle poole, et suureneks kompositsiooniaspekt põhiseaduses. Kuidas see õnnestus, seda hindab assamblee. Kuidas see õnnestub Põhiseaduse Assambleel, seda otsustab rahvas ja otsustab aeg.

Järgnevalt alternatiividest. Minu käsitlust mööda jagunevad alternatiivid praegu tinglikult kolme gruppi.

Esimene grupp alternatiive väljendavad ekspertide eriarvamusi 13. detsembri projekti suhtes. Need on kontseptuaalset laadi. Redaktsioonitoimkond ei saanud nendega nõustuda kas oma seisukohtade tõttu või assamblees juba langetatud otsuste tõttu. Siia gruppi kuuluvad näiteks presidendi otsevalimist puudutavad ja sellest tulenevad alternatiivid.

Teine grupp alternatiive väljendavad ka ekspertide eriarvamusi 13. detsembri projekti suhtes. Redaktsioonitoimkond võib-olla olnuks nõus nendega soostuma, kuid ta polnud seda volitatud tegema assamblee siseelu korraldusest lähtuvalt. Näiteks § 122 lõike 1 alternatiiv, kuigi ka siin olid redaktsioonitoimkonna aruteludel erinevad seisukohad.

Kolmas grupp alternatiive on sellised, mille kohta võib minu arvates öelda, et assamblee ja redaktsioonitoimkonna liikmete seisukohad, mõningatel juhtudel ka ekspertide seisukohad, on seni veel ebaülevaatlikud. Need on alternatiivid, mis ühtepidi tunduvad olevat kontseptuaalset laadi, kuid teistpidi tundub neis olevat ka veidikene vea maitset. Ma julgen taoliste hulka arvata näiteks § 48 juurde toodud alternatiivi, mille järgi parteidesse võivad kuuluda ainult Eesti kodanikud. Samuti on selle grupi alternatiivide tinglikuks osaks ka § 98 alternatiiv, mis käsitleb valitsuse seaduseelnõude ja umbusaldusküsimuse vahekorda. Siingi soovin selguse huvides kinnitada, et taoline mehhanism oli projekteeritud juba eelnevalt sisse ka nn. Raidla töögrupi eelnõu § 94. Selle mehhanismi aktuaalsus kahtlemata suurenes meie enda kõige viimaste aegade riigiõiguslike kogemustega, seoses valitsuskriisi tekkimise ja lahendamisega.

Eelnevalt arutades redaktsioonitoimkonnas võimalikku tänase arutelu pakutavat protseduuri, jõudsime arvamusele, et pakume omalt poolt välja sellise töökorralduse (lootes, et assamblee seda aktsepteerib), et iga konkreetse alternatiivi kohta me esitame ekspertide lühikese argumentatsiooni, selleks et mitte tuua neid praegu üldisel kujul ekspertide grupi esindaja sissejuhatavasse ettekandesse sisse. Selle tõttu ma alternatiivide spetsiifilise argumentatsioonini praegu ka ei läinud, lootes sellega ühtlasi aega kokku hoida.

Lõpetuseks tahan omalt poolt rõhutada, et põhiseadus peab ilmselt oma tähes ja vaimus kandma ühiskondlikku kokkulepet, mis on saavutatav võimalikult suure hulga rahva suhtes. Seetõttu tahan ka ekspertide nimel soovida, et assamblee töö ühiskondliku kokkuleppe kvaliteeti maksimaalselt rahuldava põhiseaduse eelnõuni välja jõuaks. Aitäh!

Juhataja

Suur tänu, härra Raidla! Lugupeetud kolleegid! Kas üldistes küsimustes on proua Hännile või härra Raidlale küsimusi? Eelnõu uue redaktsiooni üksikasjalik arutelu on meil ees, me alustame seda täna pärast lõunat, kuid on võimalik, et te üldistes küsimustes soovite midagi selgitada. Küsimusi ei ole. Mõni sõna sellest, kuidas juhatus planeerib tööd jätkata. Ma alustan sellest meeldivast teadmisesest, et toas nr. 159 makstakse assamblee liikmetele päevaraha. Kui me nüüd läheme vaheajale, siis kõigil nendel, kellel pole päevaraha käes, on võimalik selles küsimuses

pöörduda tuppa nr. 159.

Assamblee täiskogu jätkab tööd kell 15. On ettepanek, et vahepeal koguneksid teematoimkonnad, et läbi vaadata põhiseaduse eelnõu need peatükid, mis tööjaotuse järgi on nende omad. Ekspertidega on selline kokkulepe, et teisel teematoimkonnal oleks võimalik kasutada eksperdina härra Põldu. Juhatus teeb ettepaneku, et koos võiksid töötada esimene ja seitsmes toimkond ning nemad võiksid eksperdina kasutada härra Raidlat. Ka kolmas ja neljas toimkond võiksid koos töötada. Nendel on võimalik kasutada eksperdina härra Langi. Koos võiksid töötada ka viies ja kuues toimkond ning nende eksperdiksid võiks olla härra Rask. Sellised on juhatuse ettepanekud töö jätkamiseks. Ma tuletan meelde, et teematoimkondadel peaks olema võimalus esitada apellatsioonitoimkonnale küsimustes, kus ühist keelt ei leita. Niisiis, kui selliseid apellatsioone on vaja esitada, palun seda teha kella 15-ks redaktsioonitoimkonnale. Vahepeal soovivad sõna härra Kois ja härra Hallaste.

V. Kois

Lugupeetud härra juhataja! Me kõik peame täitma tuludeklaratsioonid enne 15. veebruari. Ma tahan küsida, kas me saame õiendid selle kohta, mis tulu me möödunud aastal saime.

Juhataja

Jah, ma loodan, et kõik assamblee liikmed selles küsimuses pöörduvad proua Laido poole.

I. Hallaste

Kolmas ja neljas toimkond võiksid pärast koguneda ruumi nr. 111, et ühiselt töötada vastavalt juhatuse arvamusele või ettepanekule.

Juhataja

Enne vaheajale minekut saavad organisatsioonilistes küsimustes sõna kõigi teematoimkondade juhid, et oma tööd korraldada. Kuid palun veel tähelepanu! Sõna soovib härra Adams.

J. Adams

Lugupeetud kolleegid! Nagu ma praegu aru saan, momendil, kui meie koosolek lõpeb, hakkab enamik teist seda teksti esimest korda lugema. Härra Anton eeldab, et kella kolmeks on nii üksikosades kui ka tervikuna suudetud teemasse süveneda, samuti on sõnastatud kõik apellatsioonid jne. Proua Hännit ma tahan tänada ka selle eest, et ta näitas ära kõik põhiseadusesse juurdetulnud osad, kuid suure delikaatsusega jättis märkimata kõik need olulised printsiibid, mis on momendil välja jäänud, võrreldes näiteks detsembrikuu versiooniga. Ma teen härra Antonile ettepaneku mitte niivõrd enda nimel, vaid mitmete teiste saadikute nimel, kes praegu seda lugema hakkavad, mitte panna neid olukorra ette, et nad peavad oma viimased apellatsioonid esitama kella kolmeks.

Juhataja

Lugupeetud kolleegid! Me pidasime omavahel juhatuses nõu ja soovime veel kord rõhutada, et

apellatsioonide esitamise õigus on üksnes teematoimkondadel. Meil oli kokkulepe, ja ma sain aru, et sellest kokkuleppest peeti üldiselt kinni, et toimkonnad kas oma esimehe või esindaja kaudu osalesid tänase redaktsiooni väljatöötamisel. Seetõttu ma loodan, et teematoimkondadel on võimalik kohe alustada nende muudatuste arutamist, mis teksti on lisatud, teematoimkonna esimehe või selle esindaja eestvedamisel, kes redaktsioonitoimkonna tööst osa võttis. Ma arvan, et ei ole midagi katki, kui proua Liia Hänni peab võimalikuks olla nõus ka sellega, kui need apellatsioonid vormistatuna jõuavad kohale pisut hiljem kui kella kolmeks, kuid kell kolm me sooviksime siiski alustada täiskogu istungiga. Proua Liia Hänni! Kas on võimalik, et me lepime kokku nii, et vormistatuna peaksid need apellatsioonid jõudma redaktsioonitoimkonna kätte näiteks kella neljaks?

L. Hänni

Lugupeetud kolleegid! Kuna praegu on kell juba pool üks saamas ja ka lõunavaheaeg langeb selle ajavahemiku sisse, siis kell kolm tundub küll liiga varajane tähtaeg olevat. Ma arvan, et me võiksime jätta aega, et inimesed saaksid tõepoolest eelnõuga põhjalikult tutvuda ja toimkondades läbi arutada. Võiks olla näiteks kell viis. Ainult siis jääb meie tööaeg täna väga lühikeseks ja me peaksime otsustama, kas me oleme nõus kauem töötama.

Juhataja

Juhatus on täiesti päri sellega, et me alustaksime kell viis ja töötaksime pisut pikemalt, kui selline lahend ei ärata kelleski protesti. Ma arvan, et me peaksime õhtul tegema ka kaks-kolm tundi tööd.

H. Runnel

Austatud juhataja! Lugupeetud kolleegid! Ma ühinen Jüri Adamsi väidetega ja loen vajalikuks pikendada apellatsioonide sisseandmise aega homse hommikuni, sest me oleme tasakaalust väljas. Me ei reglementeerinud seda tööd, mis tehti, vahepeal nii täpselt. Kui me assamblee töö teeme juuksekarva lõhestades nii täpselt, siis on see võib-olla natuke naljakas. Kui jõutakse kella viieks esimesed apellatsioonid anda, on hea, aga homne päev peaks olema igal juhul sees. Muidu me vägistame iseennast. Tänan!

Juhataja

Lugupeetud kolleegid! Paraku ongi lugu nii, et me peame ennast ületama ja tegema hirmsaid jõupingutusi, selleks et põhiseaduse eelnõu läbitöötamine lõpule viia. Me oleme võtnud põhjendatult mitmel korral ajapikendust ja seda ajapikendust ka hästi kasutanud. Proovigem siiski oma tööde ja tegemistega jõuda järgmisel nädalal põhiseaduse eelnõu osas lõpule. Selleks on vaja aga tõepoolest alustada täna tööd apellatsioonide ja alternatiivide kallal. Juhatus jäi oma seisukoha juurde ja palub kella viieks teematoimkondadelt apellatsioonid.

J. Adams

Lugupeetud härra Anton! Ilmselt mina olen – tahaks seda eriti rõhutada ka ajakirjanikele – niivõrd aeglase mõtte- ja töövõimega inimene. Ma imetlen, et minu kolleegid suudavad absoluutselt uue teksti, kus on detsembrikuu sõnastusest alles ainult paar paragrahvi, selleks kellaajaks läbi lugeda, läbi mõelda, seoseid taibata. Mina pean kahjuks tunnistama, et minu mõtlemisvõime seda ei võimalda. Peale selle avaldan ma veel kord oma imetlust sellise põhimõtte üle, mis mulle tundub erakordselt demokraatlik, et hääletavad 60 liiget, aga ettepanekuid hääletamiseks saavad teha ainult seitse liiget, seitse kollektiivliiget, kelle nimi on teematoimkonnad. Sellisel juhul teen ma ettepaneku lihtsustada assamblee tööd ja loobuda 60 kaupa hääletamisest, piisab, kui neid hääli on seitse.

Juhataja

Suur tänu! Teematoimkondade juhtidel on võimalik sõna võtta organisatsioonilistes küsimustes. Palun!

J. Rätsep

Austatud kolleegid ja lugupeetud juhatus! Mul on ettepanek viienda ja kuuenda toimkonna nimel koguneda kell 14 tuppa nr. 253, et arutada neid peatükke, mis meie tööloiku kuuluvad.

K. Jürgenson

Mul on ettepanek seitsmenda ja esimese toimkonna liikmetele koguneda kell 15 kas ruumi nr. 111, kui see on vaba härra Hallaste toimkonnast, või selle ruumi kinnioleku korral mahume ehk ära esimese toimkonna tööruumi õiguskomisjonis.

V. Salum

Härra Jürgensoni ettepanekuga nõustun, aga lõunavaheaja pikkuse küsimustes koguneme saali taha ukse juurde täpsustuseks.

P. Kask

Ma palun kolmanda ja neljanda toimkonna liikmete ja härra Langi tähelepanu. Me alustame praegustel andmetel tööd kell 14 ruumis nr. 111.

E. Pärnaste

Palun assambleesse kuuluvatel ERSP liikmetel vaheaja alguses koguneda saali tagumise poole koridori akna juurde!

V. Rumessen

Teise toimkonna liikmetel palun kell 14 tulla meie tavalisse ruumi, sotsiaalkomisjoni ruumi.

Juhataja

Lugupeetud kolleegid! Tuletan veel kord meelde, et täiskogu istung jätkub täna kell 17. Juhatusel on palve, kui teematoimkonnad soovivad esitada apellatsioon, palun seda teha kella 17-ks. Veel kord suur tänu! Kohtume kell 17. Me leppisime kokku, et ma tõlgendan saali vaikivat nõusolekut nii, et me teeme õhtupoolikul kaks-kolm tundi tööd. Nii et kella kaheksaks

me lõpetame. Täna veel kord!

Vaheaeg

Juhataja

Kell on 17 ja vastavalt meie kokkuleppele me saame tööd jätkata. Kuid kõigepealt teeme kohaloleku kontrolli. Kohal on 18 liiget. Seega rohkem kui kell 11, kui tööd alustasime, küllap on see hea märk. Juhatus tegi hommikul teile ettepaneku, et me võiksime pärast lõunat hääletada alternatiive. Ilmselt on jäänud assamblee töös osalema need kõige tugevamad ja väarikamad assamblee liikmed, kes siia saali on kogunenud. Meil tuleb omavahel teha lõplikud otsustused, määramaks, millise näo põhiseaduse eelnõu saab. Kuivõrd on tegemist lõplike hääletustega, siis ma palun olla võimalikult tähelepanelik ja kaaluda otsustusi, mida me tegema hakkame. Palun, Eve Pärnaste!

E. Pärnaste

Lõunavaheajale minnes või enne seda ei jäänud küll muljet, et pärast lõunat hakkaks toimuma lõplik hääletamine. Arvestades veel seda, kui vähe on kohal assamblee liikmeid, ei pea ma seda võimalikuks. Oli juttu, et algavad sõnavõttud ja arutelu, hääletamisest ei olnud juttu.

Juhataja

Arutelu algabki alternatiivide küsimuses ja lõpeb otsuse vastuvõtmisega kas ühe või teise variandi kasuks. Esimene alternatiiv tundub olevat leheküljel 7. Kes ekspertidest selgitab §-s 48 esitatud alternatiivi mõtet? Härra Jüri Pöld, palun!

J. Pöld

Lugupeetud Põhiseaduse Assamblee! Arutades redaktsioonikomisjonis koos ekspertidega põhiseaduse projekti, leidsime, et assamblee esialgses variandis puudub igasugune võimalus seada piiranguid mittekodanike poliitilisele tegevusele Eestis. Me pidasime vajalikuks siiski otse põhiseaduses sätestada, et poliitilistesse parteidesse tohivad kuuluda ainult Eesti kodanikud. Miks me seda tegime? Asi on selles, et poliitilise partei tegevuse eesmärk on võitlus poliitilise võimu, riigivõimu eest. Kuid hääleõigus kuulub ainult kodanikele, seetõttu oleks igati loogiline, et aktiivselt saaksid erakondade kaudu võimu pärast võidelda ainult ja üksnes Eesti kodanikud. Kardame, et vastasel juhul võib Eesti poliitiline olukord muutuda veelgi ebastabiilsemaks, kui see praegu on. Peale selle, rahvusvahelised paktid lubavad sõnaselgelt seada piiranguid mittekodanike poliitilisele tegevusele. Seda lubavad ka paljude demokraatlike riikide, näiteks Rootsi põhiseadused. Seetõttu pole karta, et meid sellise põhimõtte kinnistamise eest süüdistatakse. Kui me aga jätame põhiseadusega asjad lahtiseks, siis peame selle küsimuse lahendama eriseadustes. Me arvame, et põhiseadusega on asja siiski lihtsam teha. Erakondadesse kuulumisel on teine poolus ka. Asi on selles, et Eestisse võib elama jääda küllalt palju teiste riikide kodanikke, kes samaaegselt omavad õigust valida enda kodumaa, näiteks

Venemaa või Ukraina parlamenti. See õigus peab neil kindlasti olema. Aga kujutame ette olukorda, kus neil on sellistes tingimustes õigus hakata moodustama sisuliselt rahvustunnuse alusel poliitilisi parteisid. Sel juhul hakkavad need parteid väga intensiivselt Eestis valimiskampaaniaid läbi viima. Selliseid riike on palju, kelle kodanikke siin on. Siis võib Eesti siseelu mõnel aastal olla valimiskampaaniatest häiritud.

Edasi. Meie ei tea, kas need riigid, kelle kodanikud oma erakondade kaudu valimiskampaaniaid läbi viivad, on omavahel sõbralikud või mitte. Kujutame ette, et ühel ajal viivad Eestis valimiskampaaniat läbi Armeenia ja Aserbaidžaani erakonnad. Ülal on siis kindlasti Karabahhi küsimus. Kindlasti järgneb terrorism. Aserbaidžaani ja Armeenia kodanikke on meil vähe, aga kui üheaegselt viivad kampaaniat läbi mõne omavahel vaenutseva suure riigi kodanikud, siis on olukord paha. Tänan! Ma lõpetasin.

Juhataja

Suur tänu! Üks hetk veel, härra Pöld. Meie read on oluliselt täienenud. Viime veel kord läbi kohaloleku kontrolli ja pärast seda on võimalik esitada küsimusi härra Põllule. Kohaloleku kontroll, palun! Kohal on 31 assamblee liiget. Palun, millised on küsimused härra Põllule? Härra Linnart Mäll, palun!

L. Mäll

Ma tahan küsida selle alternatiivi viimase lause kohta: erakondadesse võivad kuuluda ainult Eesti kodanikud. Oletame, et Eestis elab mõni välisriigi kodanik. Sellega me võtame talt ära ka õiguse kuuluda mõne välisriigi erakonda, aga see võimalus peaks talle jääma.

J. Pöld

Siin peetakse silmas neid erakondi, mis on Eestis. Kui ta on mõne teise riigi erakonnas, kes Eestis ei tegutse, siis me ei saa seda reguleerida, me ei pretendeerigi siin regulatsioonile.

Juhataja

Tänan! Härra Hallaste!

I. Hallaste

Praeguses põhiseaduse eelnõus on öeldud, et kohalike omavalitsuste valimisel osalevad püsielanikud, kelle hulgas on ka mittekodanikke. Kuidas saavad nad osaleda valimistel, kui valimised peaksid olema erakondlikud ja neil on keelatud osaleda erakondade tegevuses?

J. Pöld

See on kohalike omavalitsuste valimise seaduse küsimus. Ma ei välista seda, et mõni erakond võib kohalikel valimistel oma nimekirjas üles seada ka mittekodaniku. Ega mittekodaniku osavõttu mingi erakonna tegevusest keelata ei saa. Põhiseaduse projekt sellele ei pretendeerigi. Pakutava sätte alusel on võimalik välistada mittekodanike poolt erakondade loomine ning mittekodanike valimine Eesti erakondade juhtorganitesse.

Juhataja

Tänan! Härra Rumessen!

V. Rumessen

Lugupeetud ettekandja! Mul on küsimus rahvusvähemuste kohta. Ma avastasin, et §-des 50, 51 ja 52 kasutatakse nüüd sõna "rahvusvähemus".

Juhataja

Härra Rumessen! Ma palun vabandust. Praegu me arutame § 48 ja konkreetselt alternatiivi, mis on esitatud lehekülgedel 7 ja 8.

V. Rumessen

Vabandust!

Juhataja

Palun, kas on veel küsimusi? Küsimusi rohkem ei ole. Suur tänu, härra Pöld! Kas keegi peab vajalikuks võtta sõna selles küsimuses, mida me korduvalt oleme siin saalis arutanud, kuid ekspertide soovil teeme seda veel kord? Sõnavõtusoove ei ole. Me viime veel kord läbi kohaloleku kontrolli ja siis asume hääletama. Kohaloleku kontroll, palun! Kohal on 31 assamblee liiget. Me asume hääletama alternatiivi, mis on esitatud lehekülgedel 7 ja 8 § 48 lõike 1 kohta. Juhatus otsustas, et hääletamisele pannakse alternatiiv, s. t. loevad nii poolt- kui ka vastuhääled. Kui alternatiiv kogub rohkem poolthääli, siis on assamblee langetanud oma lõpliku otsustuse alternatiivina esitatud teksti kasuks.

Niisiis, kes on selle poolt, et §-s 48 oleks lõikes 1 tekst, mis on esitatud alternatiivina?

Hääletame, palun! Poolt on 24, vastu 5.

Assamblee on otsustanud ja seekord lõplikult, et § 48 jääb alternatiivne tekst. Jätkame tööd.

Järgmine alternatiiv on leheküljel 9 § 56 kohta. Selles küsimuses võtab ekspertidest sõna härra Raidla. Vabandust, eksperdid jõudsid siiski kokkuleppele, et sõna võtab härra Lang.

R. Lang

Austatud juhatus! Lugupeetud Põhiseaduse Assamblee liikmed! Rahva poolt kõrgeima riigivõimu teostamise viiside loetelu taandub tahes-tahmata küsimusele, kes valib tulevase Eesti Vabariigi riigipea, kas rahvas või teeb Põhiseaduse Assamblee rahvale ettepaneku delegeerida see õigus uue põhiseaduse vastuvõtmisega Riigikogule. Sellel küsimusel on tegelikult kolm aspekti: poliitiline, sotsioloogiline ja riigiõiguslik. Asja otsustamisel tuleks arvesse võtta kõiki aspekte ning mitte absolutiseerida mõnda neist.

Poliitilisest aspektist tuleks probleemile läheneda mitte riigipea ametikoha seostamisega teatavate konkreetsete isikutega, vaid üritada analüüsida neid tegureid, mis ühel või teisel juhul viiksid riigivõimud tasakaalust välja, kuidas üks institutsioon võiks teisi endale allutades omandada ühiskonnas määrava positsiooni. Kui läheneda asjale just sellisest vaatenurgast, võime

tõdeda, et normaalselt toimida võiva ühiskonna puhul on see väljapakutavat põhiseadust järgides väga raske, kui isegi mitte võimatu. Küll on aga see võimalik erakorralistes situatsioonides. Põhiseaduses võib ette näha ja peabki ette nägema käitumisreeglid piirsituatsioonides, kuid ei ole veel leiutatud ühtki seadust, mis sajabrotsendiliselt välistaks võimu usurpeerimise erakorralistes tingimustes. Ainus, millele meil teiega sellistel puhkudel loota on, on rahva tarkus. Ajaloost on teada, et rahvas ei vali diktaatoreid, vaid need tekivad aste-astmelt oma volituste laiendamise teel, kuni nad rahva tahtele toetudes usurpeerivad võimu. Poliitilisest ajaloost võib siin tuua sadu näiteid, alates Caesarist ja lõpetades Hitleriga. Seega ei pea meie arvates paika väide, et parlamendi poolt riigipeale antav mandaat välistaks domineerimise kiusatuse, pigem on ajalugu tõestanud siin vastupidist.

Keskendugem aga selle küsimuse riigiõiguslikule aspektile. Tänapäeva demokraatlik maailm tunneb kolme riigivalitsemise vormi: parlamentaarset ehk briti süsteemi, presidentaalset ehk ameerika süsteemi ja rahvaesinduslikku ehk šveitsi süsteemi. Neist viimane, mis põhineb Rousseau õpetusel vahetust demokraatiast, on teatavasti tänapäeval kasutusel Šveitsis. Selle elemente, nagu näiteks rahvaalgatuse põhimõte, oli üle võetud ka Eesti Vabariigi 1920. aasta põhiseaduses. Puhtal kujul nimetatud tüüpe tänapäeva maailmas praktiliselt ei leidu. Konkreetse riigi valitsemisvormis leiame enamasti elemente kõikidest tüüpidest, ehkki üks neist on tunnistanud ülimuslikuks. Presidentaalset süsteemi iseloomustab eelkõige võimude lahusus, täidesaatev ja seadusandlik võim ei ole teineteisest sõltuvuses ja riigipea on reeglina täitevvõimu pea. See süsteem on omaks võetud Ameerika kontinendil ja tundub, et võetakse omaks ka mitmes kommunismist vabanenud Ida-Euroopa riigis, eelkõige Venemaal ja Ukrainas. Kui me käsitleme põhiseadust kui teatavat rahvuslikku lepingut, siis võime päris kindlalt väita, et Eesti ühiskonnas on sellise lepingu sõlmimise eelduseks olemas teatav poliitiline kokkulepe. Me oleme aru saanud, et see kokkulepe seisneb parlamentaarse valitsemisvormi valikus. Meie arvates ei ole Eesti ühiskond ilmutanud soovi aktsepteerida presidentaalset valitsemisvormi ja seda ei ole keegi Eestis seni ka tõsiselt välja pakkunud. Parlamentaarset valitsemisvormist on lähtunud kõik arvestatavad projektid. See on loogiliselt seletatav sellega, et parlamentarism on omaks võetud eelkõige Euroopas, kuhu me loodame tulevikus kuuluda täieõigusliku liikmena. Parlamentarismi kui sellist ei ole võimalik defineerida, see on üldine printsip, mille kohaselt täidesaatev võim riigis on vastutav rahva poolt valitava seadusandja ehk parlamendi ees. Seda printsipi järgides on võimalik kujundada kõige mitmekesisemaid suhteid riigipea, parlamendi ja valitsuse vahel.

Teoreetiliselt on üritatud konstrueerida kahte parlamentaarset süsteemi. Dualistliku kontseptsiooni kohaselt on parlamentarism seadusandliku ja täidesaatva võimu tasakaalustamise süsteem. Seadusandlik ja täidesaatev võim on sõltuvas vahekorras, kuid mitte teineteisele

absoluutselt allutatud. Seega on siin olemas ka elemente võimude lahususest. Süsteem näeb seadusandjale ette õiguse täidesaatvat võimu kõrvaldada, kuid vastukaaluks on riigipeale kui arbiterile antud võimalus vetoõiguse ja seadusandliku organi laialisaatmise näol. Dualistliku kontseptsiooni aluseks on Prantsusmaalt pärit kaaluvihvide teooria, mille kohaselt poliitiline mõju ja vastumõju peaksid teineteist tasakaalustama. Ühel või teisel viisil on selle dualistliku kontseptsiooni alusel koostatud praegu enamik Euroopa vabariikide põhiseadusi. Teise ehk monistliku kontseptsiooni kohaselt saab riigis olla ainult üks võim, kellest valitsus ja riigipea on täielikus sõltuvuses. Selle kontseptsiooni kohaselt ei saa me rääkida võimude lahususest, vaid eelkõige nende jaotusest. Monistlik lähenemine oli omane ka Eesti Vabariigi 1920. aasta põhiseadusele. Nagu ajalugu näitas, ei osutunud see eriti toimivaks. Eksperdid on seisukohal, et tulevase Eesti riigipea parlamendist sõltuvusse seadmine on lähenemine monistlikule kontseptsioonile, millest enamik riike on tänaseks loobunud.

Vaatleme nüüd, kuidas on riigipea institutsioon paika pandud Euroopa riikides, kes on valinud parlamentaarse valitsemisvormi. Me ei ole siinjuures vaadelnud Venemaad ja Ukrainat, kus on selge tendents presidentiaalse korra poole, samuti ei ole me vaadelnud Valgevenet, Moldaaviat, Lätit, Leedut, Sloveeniat, Horvaatiat, Albaaniat, Jugoslaaviat, Tšehhoslovakkia ja Rumeeniat. Meie käsutuses lihtsalt ei ole olnud materjale, mille alusel otsustada nende valitava tee või juba valitud tee toimivuse üle. Meie vaateväljas on olnud Põhjamaad, Bulgaaria, Ungari, Poola, Kreeka, Itaalia, Austria, Saksamaa, Holland, Belgia, Luksemburg, Suurbritannia, Iirimaa, Prantsusmaa, Portugal ja Hispaania – kokku 20 riiki. Nimetatutest kaheksa on monarhiad. Teatavasti on just need riigid selle poolest väga õnnelikus olukorras, et seal puudub vaidlus, kuidas monarh saab ametisse, sest ta lihtsalt pärib selle trooni. Euroopa monarhide õiguslik seisund on väga erinev ja ka nende sekkumine riigi ellu pole ühene. Näiteks on Hispaania kuningas vägagi aktiivne osaleja riigi elus. Kuid kõiki monarhe iseloomustab just seesama arbiteri roll, mida me ka oma riigipea puhul näha tahame. Ülejäänud 12 vabariigist kaheksas – Islandil, Bulgaarias, Poolas, Austrias, Iirimaa, Prantsusmaal, Portugalis ja Soomes – valib riigipea rahvas. Soomes on otsestele presidendivalimistele üle mindud hiljuti, selle reservatsiooniga, et juhul kui keegi kandidaatidest ei saa hääletamisel absoluutset häälteenamust, valivad presidendi valijamehed, kes valitakse rahva poolt, nagu see on olnud viimased 60 aastat. Seega jääb Euroopas alles vaid neli vabariiki, kus rahvas ei teosta riigivõimu riigipea valimisega. Neist Itaalias valib presidendi parlamendi mõlema koja ja kõigi maakondade esindajate üldkogu. Kuna meil puudus võimalus kõrvutada Põhiseaduse Assamblee pakutavat riigipea valimise süsteemi teiste riikide analoogidega, sest meil ei läinud korda selliseid leida, võime väita, et pakutava näol on tegemist küllaltki põhimõttelisel laadi riigivõimude uuendusega. Pakutava konstruktsiooni analüüs lubab aga selle toimes kahtlust avaldada. Nii näiteks ei anna pakutav §

80 vastust küsimusele, mis juhtub siis, kui Riigikogus ei seata õigeaegselt üles ühtki presidendikandidaati, kuna kellegi taha ei rühmitu viiendikku Riigikogu koosseisust, või kui teises voorus suudetakse üles seada ainult üks kandidaat, kes ei saa koosseisu häälteenamust. Kuid me ei saa unustada ka selle küsimuse sotsioloogilist aspekti. Peale põhiseaduse eelnõu avaldamist mullu detsembris olime paljude üheselt riigipea otsevalimist pooldavate arvamused tunnustajaks. Kui isegi arvata, et vaikiv enamus pooldaks pakutud varianti, siis jaanuaris läbiviidud küsitlus näitab, et 71% vastanutest pooldab riigipea otsevalimist ning vaid 10% vastanuist on nõus andma selle õiguse parlamendile. Tõuseb küsimus, kas sellisele rahva arvamusele on meil vastu seada kaalukaid riigiõiguslikke argumente. Ekspertide ühise arvamuse kohaselt selliseid argumente ei ole. Lähtudes eespool toodud küsitlusest, mille järgi põhiseadus on ühiskondlik leping, oleme jõudnud järeldusele, et Eesti Vabariigi president tuleks valida vabadel valimistel Eesti Vabariigi kodanike poolt. Teeme Põhiseaduse Assambleele ettepaneku, lähtudes eelnõu §-st 4, mille kohaselt Riigikogu, Vabariigi Presidendi, Vabariigi Valitsuse ja kohtute tegevus on korraldatud võimude lahususe ja tasakaalustatuse põhimõttel, lisada eelnõu § 56 punktina 2 sõnad "Vabariigi Presidendi valimisega", nii et praegune teine punkt läheks kolmandaks. Tänan!

Juhataja

Suur tänu! Millised on küsimused? Härra Rumessen!

V. Rumessen

Mul on ettekandjale küsimus. Praegu on seaduslik riigivõim ju tegelikult taastamata, demokraatia on lapsekingades, rahvas on väga manipuleeritav ja me tuleme totalitaarsest süsteemist. Kuidas te näete, mis põhjusel peaks praegu valima presidenti Eesti Vabariigi kodanikkond, kes ei ole varem mitte kunagi otsestest valimistel presidenti valinud? Miks peaks ta seda tegema nüüd, kui seaduslik riigivõim on veel taastamata?

R. Lang

Ma arvan, et seaduslik riigivõim taastub uue konstitutsiooni ellurakendamisega. Minu meelest need kolm komponenti, mis ma siin ette lugesin, nii poliitiline, sotsioloogiline kui ka riigiõiguslik aspekt, annavad sellele küsimusele vastuse. Me ei ole leidnud ühtegi kaalukat argumenti, et lükata tagasi praegu rahva esitatud arvamus ja tahe valida endale otsestest valimistel president.

A. Kaalep

Kas ma tohin esitada küsimuse härra Rumessenile? Kas ta oleks nii lahke ja tõlgiks eesti keelde võõrsõna "manipuleeritav"?

Juhataja

Lugupeetud kolleegid! Kui on võimalik, siis ehk ei oleks otstarbekohane pidada diskussioone

assamblee liikmete vahel. See, et on võimalik eriarvamus, on niigi selge. Kas härra Kaalep on nõus juhatuse seisukohaga, et te härra Rumesseniga lahendate need küsimused pärast assamblee istungit?

A. Kaalep

Ma pean nõus olema, aga mul oleks hea meel, kui assamblee liikmed tarvitaksid sõnu, millest on võimalik aru saada.

A. Erm

Mul ei olegi tegelikult niivõrd küsimus, kui just selle eelneva diskussiooni peale tahan öelda, et enne hääletamist peaks kindlasti tegema vaheaja, sest tõepoolest on vaja natuke vaielda.

Juhataja

Aitäh! Kas küsimusi on veel? Ei ole. Aitäh, härra Lang! Vabandust! Viimasel hetkel tuli tabloole härra Rebase nimi. Palun!

H. Rebas

Ma tahan ainult küsida, kuidas me teame, et rahvas just nii väga tahab valida omale presidenti. Kes on see rahvas, kes seda nii väga tahab?

R. Lang

Sellele küsimusele saan ma vastata, tuginedes nendele andmetele, mis on meie käsutusse laekunud, s. o. viimastele sotsioloogilistele uurimustele, mis on tehtud detsembris ja viimane veel 28. jaanuaril. Mingit muud alust meil siin kahjuks pakkuda ei ole, sest vastab tõele, et ajakirjanduses avaldatud artiklid võivad anda ainult mingisuguse ülevaate mingisugustest tendentsidest, kuid ei suuda anda sellele küsimusele ammendavat vastust.

Juhataja

Tänan! Läheme edasi sõnavõttudega. Suur tänu, härra Lang! Esimesena saab kõneks sõna härra Kask. Palun!

P. Kask

Austatud kolleegid! Kõigepealt võtan sõna kolmanda ja neljanda toimkonna nimel. Me arutasime oma ühisistungil läbi kõik need alternatiivid, mis meie toimkonna piiridesse sattusid, ainult ühte ei jõudnud arutada. Esimene neist oli see, kes valib presidendi. Kahjuks oli see esimene ja kahjuks ei jõudnud diskussioon veel õieti käima minna, kohal oli ainult viis inimest. Üks kohalolija tunnistas, et see sotsioloogiline argument on pannud ta oma seisukohta muutma. Kui ta enne oli Riigikogus presidendi valimise poolt, siis seekord jäi ta erapooletuks. Ta kõhkles. Ta arvas, et meie ühiskonnas on liiga nõrgalt lahendatud vastutuse küsimus, ja arvas, et otsesed presidendivalimised võiksid seda probleemi paremini lahendada. Kokku võttes: 5 kohalolijast 2 olid presidendi kaudse valimise poolt, 2 olid nõus ekspertidega ja, nagu öeldud, 1 jäi erapooletuks.

Ma arvan, et "dualistlik süsteem" ja "monistlik süsteem" ei ole ühetähenduslikud. Dualismi all võib mõelda niihästi seda, et rahvas valib kaks erinevat esindusorganit, parlamendi ja presidendi, aga selle all võib mõelda ka seda, et seadusandliku ja täidesaatva võimu vahel kas on või ei ole tasakaalu, kas üks prevaleerib teise üle, kas teine on ainult fassaadiks esimesele või täidavad nad mõlemad võrdlemisi tasakaalukalt, suhteliselt iseseisvalt oma ülesandeid. Nende kirjandusallikate järgi, mida ma olen lugenud, millega mul on võimalik olnud tutvuda, on parlamentaarsüsteemi põhiliseks eeliseks just see, et rahvas valib ainult ühe esindusorgani ja see välistab igasugused konfliktid. Sel juhul on võimalik korraldada ülejäänud võimuorganite tööd nii, et konfliktid on välistatud. Parlamentaarsüsteem ongi selles mõttes väga hea süsteem, et ta otsekohe lahendab konflikti, kui see ka parlamendi ja valitsuse vahel tekib. Valitsus, mis on läinud konflikti parlamendiga, kas kukutatakse ja moodustatakse uus valitsus, millel on parlamendi toetus, või teine võimalus on, et kui süsteem on tasakaalustatud, siis võib ka täidesaatev võim tellida erakorralised parlamendivalimised, anda kohtuniku rolli rahvale, kes otsustab, kummal on õigus, kes jääb selles konfliktis peale. Enamik parlamentaarriike ongi tasakaalustatud nimetatud viisil: täidesaatev võim ei ole lihtsalt parlamendi käsualune, vaid ta on iseseisev. Paljudes riikides ta faktiliselt isegi prevaleerib parlamendi üle, eriti kaheparteilistes ühiskondades. Üks põhilisi mehhanisme, mida tasakaalu tekitamiseks pakutakse, on mitte presidendi olemasolu, vaid just valitsuse õigus kutsuda esile erakorralisi valimisi. See, kui me loome otseselt valitava presidendi, tekitab otsekohe vajaduse vastata küsimusele, mis saab siis, kui need kaks organit on omavahel konfliktis. Kui presidendil ei ole parlamendi enamuse toetust, kuidas siis lahendatakse potentsiaalne konflikt? Kui seda konflikti ei ole, siis on olukord kahtlemata kergem, aga just konfliktiolukord on see, mis võib komplikatsioone tekitada. Kui presidendil on liiga palju võimu, siis hakkab ta lihtsalt parlamendile ja tema moodustatud valitsusele vaikselt kõikaid kodaratesse puistama. Reeglina on tähtsates demokraatias parlamendi maine võrdlemisi tagasihoidlik, presidenti armastavad kõik. Seda sorti konflikt võib parlamendi mainet ja üldse demokraatia alust ohtu seada. Ma ei taha nüüd väita, et otseselt valitav president oleks vastunäidustatud või oleks võimatu või selle alusel ei saaks demokraatiat luua. See on suuresti maitseasi, kumma süsteemi me loome, ja kahtlemata on ekspertidel õigus, et sotsioloogiline argument on olemas. Kära selle üle, et rahvas tahab ise presidenti valida, oli küllaltki tugev. Mina tean kahe sotsioloogilise uuringu andmeid. Esimene viidi läbi novembris või detsembris, siis tahtis 77% küsitletuist otse valida. Teine küsitlus viidi läbi jaanuaris ja protsent oli 71. Ei saa väita, et see näitaks mingit tendentsi. Aga teisest küljest ei tahaks ma siiski seda argumenti üle tähtsustada, sest enamik inimesi, kellelt küsitakse, ei oma ettekujutust, kes on president. Enamik inimesi kujutab presidenti ette poliitilise liidrina, tegelikku riigielu juhtiva isikuna. Parlamentaarmudeliga selline ettekujutus kokku ei lähe. Häda on lihtsalt selles, et

parlamentaarmudeli presidendid ei paista välja, küll aga paistavad hästi välja presidentaal mudeli presidendid ja peaminister-presidentliku süsteemi mudelid. Viimaste all pean silmas Prantsusmaa ning Soome ja Portugali laadis riike, kus presidendiks kandideerivad poliitiliste erakondade liidrid, kes võtavad väga aktiivselt osa tegelikust poliitilisest elust ja riigijuhtimisest. Siin on ...

Juhataja

Palun väga vabandust, aga kõne on kestnud üheksa minutit!

P. Kask

Täna!

Juhataja

Aitäh! Härra Hallaste, palun!

I. Hallaste

Lugupeetud härra juhataja! Austatud Põhiseaduse Assamblee liikmed! See küsimus on olnud siin tihti vaidluse all. Kas president valitakse rahva poolt või valitakse ta Riigikogu poolt? Kui meil oli alguses olemas ka kolmas variant, et valitakse valijameeste poolt, siis ma toetasin seda. Nüüd aga, kui meil on valida ainult kahe võimaluse vahel, tuleb küsida, millest lähtudes me selle valiku teeme. Üks argument on sotsioloogiline argument, et suur osa rahvast tahab seda. Selline arvamus on kujundatud ka tõele mittevastavate argumentidega. On olnud ajaleheartikleid, kus on väidetud, et rahvas mäletab, kuidas valiti rahva poolt Konstantin Pätsi jne, mis päris niimoodi ei ole. Siiamaani ei ole Eesti rahvas oma juhte otsevalimistel valinud. Õelda, et Eesti rahvalt võetakse ära mingisugune õigus, mis on kogu aeg olemas olnud, ei vastaks tõele. Kui ei suudeta just tõestada näiteks Lembitu valimist otsevalimistel.

Praegu tuleks lähtuda sellest, millised saavad olema presidendivalimised. Ärgem vaadakem mitte järgmisi presidendivalimisi, mis peaksid siis, kui president valitakse rahva poolt, toimuma ilmselt koos Riigikogu valimistega, vaid vaadakem viis aastat edasi. Mis siis juhtub? See inimene, kellele praegu kogu panus tehakse, argumentatsiooniga, et vaat see on see mees, keda me tahame kindlasti valida presidendiks (mille kohta Liia Hänni esitas siin ühe luulevormis arvamusavalduse), see mees ei pruugi enam kandideerida. Siis kandideerivad tõenäoliselt juba erakondade liidrid või vähemalt piisavalt tugevad poliitilised isiksused, kes hakkavad valimiskampaania käigus selgitama, mida kõike head nad teevad, milliseid muudatusi riigi poliitikas nad hakkavad ellu viima, kui nad valituks peaksid osutama. Asudes aga presidendi kohale, selgub, et neil ei ole olemas mingisugust reaalselt võimu seda kõike läbi viia. Valida presidenti, kes on täidesaatva võimu pea, otse rahva poolt, see on arusaadav. Sellel presidendil on reaalne võim midagi riigi elus muuta või teha. Aga valida vahekohtuniku üldrahvalikel valimistel, kas see on ikka nii tark? See seab ta väga suurde kiusatusse, millele viitasid ka

väliseksperdid, et äkki ta hakkabki seda poliitikat teostama, mida ta on valimiskampaania käigus lubanud. Ei ole mõeldav, et valimiskampaania käib selliselt, et presidendikandidaat ütleb, et ta ei taha tegelikult üldse mingit poliitikat teha, ta tahab olla vahekohtunik. Ta ütleb, et ta ei ole ei sotsiaaldemokraat ega kristlik demokraat, ta ei kuulu ka keskerakonda, tal pole üldse mingeid poliitilisi vaateid, ta tahab lihtsalt olla vahekohtunik ja stabiliseerida ühiskonda, erinevate poliitiliste erakondade vahelist poliitilist võistlust. Sellist inimest, kes läheb presidendivalimistel sellist valimiskampaaniat tegema, kindlasti presidendiks ei valita. Siis me saame presidendi kohale väga tugeva isiksuse, kes hakkabki seda võimu teostama, ning konstitutsiooniline konflikt parlamendi ja presidendiga vahel on käes. Kui sellises konfliktis hakkab toimuma heitlus presidendiga ja Riigikogu või presidendiga ja valitsuse vahel, siis võib tekkida olukord, kus kaotajaks jääb seesama president seoses sellega, et konstitutsioon ei ole talle neid võimuhobasid kätte andnud. See mõjuks halvasti tema autoriteedile, järelkult oleks halb. Veelgi halvem oleks, kui ta olukorrast võitjana välja tuleks. Sellisel juhul eksiks ta põhiseaduse, põhiseadusliku korra vastu ja me jõuaksime diktatuuri.

Üks näide hiljutisest minevikust, mitte Eestist, natukene lõuna poolt, Gruusiast, näitab, et selline olukord võib viia ka kodusõjani. Eestlased on loodetavasti tagasihoidlikum ja külmem rahvas kui grusiinid, kuid sellist ohtu oma põhiseadusesse sisse planeerida ei ole kuigi tark. Mis puutub meie rahvasse, kes tuleb vastu võtma põhiseadust, siis ma usun, et ta võtab põhiseaduse vastu just nii, nagu see on rahvahääletusele pandud. See poliitiline otsus, millisel viisil valitakse president, tuleb meil enestel siin saalis langetada. Lähtugem vähem emotsioonidest ja rohkem kainest kaalutlusest ning meie rahva tulevikust, nii nagu me andsime ka oma töotuse, kui me siia kogusse tööle tulime. Aitäh!

Juhataja

Täna, härra Hallaste! Härra Adams, palun kõnepulti!

J. Adams

Head kolleegid! Ain Kaalep küsis, mis on manipuleerimine. Ma arvan, et antud juhul ma võin anda kaks vastust sellele, mis on manipuleerimine. Manipuleerimine on see, kui kedagi sunnitakse otsustama kiirustades, enne kui tal on otsus küps, või sunnitakse otsustama, ilma et otsustamiseks oleksid kõik algandmed olemas. Me kuulsime siin sotsioloogilist argumenti, mis on väga oluline argument, kuid keegi ei ole Eesti rahvalt praegu küsinud sellist küsimust: kas te tahate otse valida presidenti, kes teeb need 19 asja, mis on antud §-s 79? Ma arvan, et veel ei ole hilja seda küsida. Ka Eesti avaliku arvamuse instituudid võiksid kas või nädala jooksul selle küsimuse esitada ja vaadata siis, millised on tulemused.

Nüüd natukene hääletamise meetodikast. Ma ei tea, kas te jõudsite põhiseaduse uue variandi läbi lugeda. Mina ei jõudnud. Mul on vaja vähemalt kolm korda lugeda, et tabada sisemisi seoseid.

Toimkonnas jõudsime praegu paari tunni jooksul läbi vaadata paar peatükki. Nendes paaris peatükis oli minu jaoks vähemalt kolm väga olulist uudsust, mis laiendasid presidendivõimu. Esiteks, presidendi õigus määrata oma suva järgi kohale Eestis maavanemaid, niisiis, 15 kõrgemat riigiametnikku, kes alluvad ainult talle. Siis oli presidendile antud õigus nimetada ainult üks peaministri kandidaat. Kui te mäletate, kunagi oli neid kaks. Kolmas oli presidendi õigus korraldada peaministri palvel ennetähtaegsed parlamendivalimised. Need on minu arvates niisugused asjad, mis õigustavad presidendi valimist otseselt rahva poolt, sest need on presidendi käes tõelised võimuhoovad. Ma arvan, et meie juhatus paneb praegu küsimuse valesi arutusele. Me peaksime presidendiküsimusele lähenema mitte sellest lõppküsimusest, kes ta valib, vaid nendest uudsetest võimuaspektidest. Ma teen ettepaneku, et hakkame noid küsimusi enne hääletama, sest nendele küsimustele vastamisest, sellest, kuidas need meie süsteemis on paika pandud, oleneb suurel määral presidendi valimise meetod.

Lõpetuseks tahan ütelda ühte asja. Mina ei kujuta tõesti ette (härra Hallaste alustas seda teemat, ma jätkan veidikene piltlikult), kuidas hakkavad Eestis toimuma presidendivalimised. Näiteks, ma kujutan ette, et kaks presidendikandidaati võiksid olla härra Hallaste ja härra Kask. Kujutame nüüd ette neid omavahel võistlemas. Kummagi pooldajad ja nemad ise püüavad tõestada, et nad on paremad presidendid. Presidendil on 19 ülesannet. Härra Kask ütleb, et tema esindab Eestit rahvusvahelises suhtluses paremini kui härra Hallaste. Härra Hallaste ütleb aga, et tema kuulutab välja Riigikogu korralised valimised ja erakorralised valimised. Härra Kask ütleb, et tema hakkab autasusid ja ametinimetusi andma paremini kui härra Hallaste. Härra Hallaste tuleb välja sellega, et ta lubab anda Eestile 15 tunduvalt paremat maavanemat, kui seda tegi härra Kask. Kuna kummalgi oleks õigus esitada üks peaministri kandidaat, siis härra Hallaste võib näiteks ütelda, et tema esitab oma erakonna kaaslase Mart Laari, kellest saab parem peaminister, ja ma ei tea, võib-olla härra Kask esitab kellegi teise. Minu arvates ei ole need ju presidendikampaania argumentid. Mis jääb presidendikampaaniast järele? On ainult üks võimalus: negatiivne kampaania, nende toetajad hakkavad vastaskandidaati poriga määrima. Minu arvates on see reaalne alternatiiv.

Ma teen kaks konstruktiivset ettepanekut ja kui neid ei võeta vastu, siis kolmanda, ajutise. Esiteks, mitte alustada hääletamist valimismeetodist, vaid nendest uutest funktsioonidest, mis on teistes peatükkides. Teiseks, lükata see küsimus nädala võrra edasi ja korraldada minu soovitatud küsitlus, avaldada ajalehes need 19 funktsiooni, teha kas või pisteliselt telefoniküsitlusi. Ma olen sügavalt veendunud, et Eesti rahvas on tark ja arukas rahvas. Kui ta loeb küsimuse läbi, siis ta vastab ka küsimusele adekvaatselt. Siis minu arvates ei ole manipuleerimist. Kolmas ettepanek on selline. Kui praegu tunduvad minu esitatud ettepanekud võimatute ja täidetamatutena, siis ma toetan härra Ants Ermi. ERSP-lased paluvad kindlasti vaheaega nii omavahel kui ka teiste

fraktsioonidega nõupidamiseks. Täna teid!

Juhataja

Suur tänu, härra Adams! Järgmisena palun kõnetooli härra Runneli!

H. Runnel

Austatud juhatus! Austatud assamblee ja austatud juristid! Oma sõnavõtukesega tahan lihtsalt avaldada solidaarsust juristide seisukohaga ja tahan meenutada, et siit puldist ma kõnelesin, aga nende kõrvad võib-olla ei kuulnud, ka etnoloogilisest ja folkloristlikust aspektist, mis väga selgelt ütleb, et kõikide rahvaste ja etnoste imperatiiv on valida oma karja juht ise, terve rahva poolt, aga selle kitsama ringkonna instinkte võib mõõta psühhoanalüütilise meetodiga. See on see kastratsioonikompleks, mis tahab võtta selle rahvale kuuluva õiguse ja toimetuse väga kitsa seltskonna kätte. Nii et ma ikkagi julgen toetada rahva loomulikku õigust valida oma riigipea.

Täna tähelepanu eest!

Juhataja

Suur tänu, härra Runnel! Juhatus pidas vahepeal nõu ja on kindlalt veendunud, et riigipea küsimus tuleb lahendada kohe praegu ja siin. Meil ei ole kuhugi edasi lükata nende küsimuste otsustamist. Meil on vaja põhiseaduse eelnõu lõpuni viimistleda ja üle anda see nii ülemnõukogule kui ka kongressile. Sõna palub veel proua Liia Hänni. Palun!

L. Hänni

Austatud assamblee juhataja! Lugupeetud kolleegid! Ma tahan teie tähelepanu juhtida sellele, et meil on põhiseaduse eelnõu sees veel mitmeid alternatiive, mis seonduvad just nimelt Vabariigi Presidendi valimise küsimusega. Need on alternatiivne valimise kord §-s 80 ja samuti Vabariigi Presidendi volituste küsimus. Nagu härra Adams juba tähelepanu juhtis, on siin kaks alternatiivi. Et meil oleks küsimus igakülgselt läbi kaalutud, teen ma siiski ettepaneku teha vähemalt sõnavõttud kõigi nende alternatiivide kohta ja siis asuda hääletamisele. Ma võin anda nende alternatiivide täpse loetelu, mis kõik puudutavad ühte ja sama küsimuste kompleksi.

Juhataja

Härra Lauri Vahtre, palun!

L. Vahtre

Austatud kolleegid! Ma olen siinamaani, kui selle küsimuse üle on vaieldud, ikka kaitsnud seisukohta, et küsimus otsevalimisest või kaudsest valimisest ei ole hetkel mitte niivõrd põhiseaduse headuse küsimus, kuivõrd küsimus selle põhiseaduse eelnõu läbimineku šansidest rahvahääletusel. Loomulikult on siin esitatud vastuväiteid, et me ei tea, millised need arvamused tegelikult rahva hulgas praegu on, aga ma usun, et igapähele on selle kohta mingisugune arvamus ja ka küsitlus ei anna meile tõsikindlat vastust. See arvamus on meil juba olemas ja selle tõttu ma toetan seda ettepanekut, et lahendada praegu ära küsimus, kas meie arvates on rahvahääletuse

kordamineku huvides vajalik sätestada otsevalimine või mitte. Kui me oleme selle ära otsustanud, siis saab ka järgmised alternatiivid läbi hääletada. Mõned neist langevad siis juba ka ise ära. See küsimus ei ole meil täna ootamatult tekkinud. Seda ei saa ka niimoodi võtta, et me peame nüüd kuidagi kiiruga otsustama. See küsimus on väga kaua aega üleval olnud. Lõpmatuseni viivitada ei ole mõtet, sest viivitamine moondab meie otsuse ausust ja objektiivsust rohkem kui nn. kiirustamine. Ma tänan!

Juhataja

Suur tänu! Lugupeetud kolleegid! Kas te olete päri, et viimasena võtab sõna härra Adams, siis me lepime kokku, kui pikk tuleb vaheaeg, ja pärast vaheaega viime läbi hääletamise? Piirdugem siis kahe sõnavõtjaga, need on härrad Erm ja Adams. Sõna on härra Ermil. Palun!

A. Erm

Lugupeetud assamblee liikmed! Minul ei ole kahtlust, millise süsteemi poolt või mille poolt ma hääletaksin. Ma arvan, et enamikul teist on ka selge, mida te ise arvate asjast, milline süsteem oleks parem, on see siis see või teine. Aga argumendina käiakse meile praegu välja rahva arvamus. See on tõesti niisugune omapärane argument, mida võib alati vaidlustada, aga küsitlustel on alati ka teatud tõepõhi all. Sellepärast ma tahan siiski veel rõhutada, et me ei saa selle küsimuse otsustamisega praegu kiirustada. Mitte sellepärast, et me ei teaks, mida me tahame, aga me peame ikka tõsiselt arutama, millised on tulemused. Mul on ettepanek, et me ei hakkaks täna neid küsimusi hääletama, sest me saime kõik need materjalid kätte täna kell 11, kui me siia tulime ja olime hääletanud ühte asja. Nüüd on meile pandud ette teine asi ja meilt nõutakse kohe otsustamist. Minu meelest on see assamblee saadikute õiguste ahistamine. Ma tänan!

Juhataja

Suur tänu! Härra Adams, palun!

J. Adams

Paar sõna Lauri Vahtrele. Ma arvan niimoodi, et tõepoolest ei mulle ega kellelegi teisele ei tule üllatusena, et me varem või hiljem seda küsimust jälle uuesti arutame. Aga Lauri Vahtre ei ole korrektne, kui ütleb, et muudatusi üldse ei ole. Minu jaoks oli neid palju ja ma usun, et ka teiste assamblee liikmete jaoks oli presidendi volituste laiendamises küllaltki palju üllatusi. Mul on hirmus kahju, kui härra Vahtre ei jaga minu võib-olla vähemusse jäävat seisukohta. Ma oleksin heameelega näinud, et ta jagab seda arvamust, et presidendi volitustel ja tema valimise viisil on siiski mingisugune sisemine seos. Tänan!

Juhataja

Suur tänu, lugupeetud kolleegid! Pole mingit kahtlust, et kogu põhiseaduse eelnõu on üks selline süsteem, mille iga osa on teistega kas lähemalt või kaudsemalt seotud. Ma mõistan täielikult ka

seada, et raske on kanda vastutuse koormat, eriti sellisel juhul, kui tahetakse teha sellist otsustust, mis ei teeni ära rahva heakskiitu. Juhatus on siiski seda meelt, et see raske samm tuleb meil astuda, poolt- ja vastuargumente me oleme siin saalis ära kuulanud juba oma pool tosinat korda. Kellelegi ei tohiks tulla üllatusena see, et nüüd on vaja veel kord mõõta, mis me selle küsimusega teeme. Nõus tuleb olla selle ettepanekuga, et on vaja teha vaheaeg, selleks et igaüks saaks veel kord iseendaga ja, kui vaja, sõbraga nõu pidada, kas hääletada alternatiivi poolt või vastu. Härra Erm! Teie tegite ettepaneku, et ERSP vajab vaheaega. Palun, kui kauaks? Lugupeetud assamblee liikmed, vaheaeg veerand tundi. Töö jätkub kell 18.20.

Vaheaeg

Juhataja

Niisiis, kell on 18.20. Vaheaeg on lõppenud ja me jätkame tööd. Kohaloleku kontroll, palun! Meid on kohal 32. Küsimus, millele me peame vastuse andma, on leheküljel 9 §-s 56. Küsimuse sisu seisneb selles, kas Vabariigi President valitakse rahva poolt või teeb seda siiski parlament. Alternatiivina on meile esitatud tekst, et presidendi valib rahvas. Hääletamisele lähebki alternatiiv. Loevad nii poolt- kui ka vastuhääled. Kui poolthääli on rohkem, siis kirjutatakse § 56 mõtte, et presidendi valib rahvas. Kes on selle poolt, et lisada § 56 alternatiivina esitatud tekst, et kõrgeimat riigivõimu teostab rahvas hääleõiguslike kodanike kaudu ka Vabariigi Presidendi valimisega? Hääletame. Katkestan selle hääletusvooru. Kahjuks tuli kolm assamblee liiget parasjagu sisse. Vabandust, me teeme veel kord kohaloleku kontrolli! Kohal on 35 assamblee liiget. Hääletamisele läheb § 56 alternatiiv.

Kes on §-s 56 esitatud alternatiivi poolt? Hääletame.

13 poolt- ja 21 vastuhäälega on assamblee langetanud otsustuse, et § 56 ei lisata teksti. Seega on assamblee pärast väga pikki vaidlusi ja korduvaid hääletusi teinud lõpliku otsustuse, mille sisuks on see, et presidendi valib parlament. Järgmine alternatiiv on leheküljel 11 §-s 71. See käsitleb Riigikogu otsustusvõimet. Palun, kes ekspertidest tuleb ja selgitab seda alternatiivi? Härra Raidla, palun!

J. Raidla

Lugupeetud juhataja! Lugupeetud assamblee liikmed! Järgmine alternatiiv on tegelikult §-s 66.

Juhataja

Vabandust!

J. Raidla

Kuid põhjust vabandamiseks ei olegi, sest eelmine hääletus muutis tegelikult § 66 alternatiivi mõttetuks, järelikult on mul võimalik ka ekspertide grupi nimel § 66 alternatiiv n.-ö. käigult tagasi võtta. Küll aga on mul enne järgmiste alternatiivide juurde minekut assambleele ettepanek anda ekspertgrupile võimalus otsustada enne homset ülejäänud alternatiivide saatus, millised

tagasi võtta, millised mitte, sest on vaieldamatult selge, et suur osa esitatud alternatiividest olid omavahelises üksüheses seoses alternatiiviga §-s 56. Neid otsuseid käigult tegema mind ei ole volitatud.

Juhataja

Paragrahvi 71 alternatiiv äsja lahendatud probleemi küll ei puuduta, küsimus on Riigikogu kvoorumis.

J. Raidla

Jah, see on tõsi. Ekspertide arvamus seda alternatiivi esitades oli, et üheneljandikuline kvoorum Riigikogus otsuste langetamiseks on liialt väike situatsioonis, kus demokraatiatradsioon ei ole kahjuks veel jõudnud Eestis objektiivsetel põhjustel kinnistuda ja erakondlik struktuur välja kujuneda, mis normaalses, tavalises, pikaajalise traditsiooniga demokraatlikus riigis tagaks automaatselt parlamendi töövõime. See olekski võib-olla kõik. Ma usun, et ka see on probleem, mille üle on assamblees korduvalt väideldud, vaieldud, toodud poolt- ja vastuargumente ning arvatavasti on ka selle probleemi kohta olemas juba väljakujunenud seisukohad. Täiendav argumentatsioon vaevalt et midagi siia lisab.

Juhataja

Millised on küsimused? Küsimusi ei ole. Veel kord suur tänu! Kas keegi soovib selles küsimuses sõna võtta? Härra Peet Kask, palun!

P. Kask

Kolmanda ja neljanda toimkonna nimel tutvustan lühidalt toimkondade seisukohta. Seda alternatiivi toetas 7 kohalolijast 1 ja 6 olid vastu. Diskussiooni käigus jõuti mõttele, et igal juhul ei peaks põhitekstis olema nii suure kvoorumi nõuet. Sellega nõustus ka kohalolija, et aja jooksul, vähemalt viie aasta pärast peaks olema kindlasti väiksema kvoorumi nõue. Aga ka see kohal tekkinud kompromiss kehtestada suurema kvoorumi nõue näiteks viieks aastaks ei leidnud liikmete poolt vastuvõtmist. 1 oli poolt ja 7 selle vastu, et kehtestada viieks aastaks suur kvoorum. Üldiselt leiti, et väiksem kvoorum distsiplineerib ja suure kvoorumiga tulevad kvoorumimängud paratamatult esile. Vastuhääletamisi hakatakse tegema nupuga "kohal". Keegi ei pakkunud ka retsepti, kuidas seda vältida või mida sellisel juhul teha. Tänan!

Juhataja

Suur tänu! Härra Adams, palun!

J. Adams

Head kolleegid! See kvoorumiprobleem on üks huvitav poliitilis-psühholoogiline probleem, mida mina olen põnevusega jälginud juba kolm aastat. Me alustasime kõik igal pool täieliku kvoorumi nõudest. Üksteise järel on institutsioonid läinud seda teed, et nad on kvoorunit vähendanud. Nii juhtus see ülemnõukogus, nii oli Eesti Komitees. Siin on tekkinud

mitmesuguseid vahevariante, kusjuures ma mäletan, et kui omal ajal tuli siia härra Taagepera, siis ta ütles, et Ameerikas ei ole neil üldse niisugust probleemi. Kvoorum loetakse alati olemasolevaks, kui seda ei kontrollita. Need mudelid olid täiesti vastuvõtmatud enamikule meie ühiskondliku elu tegelastele. Pikapeale hakati tema ja teiste soovitusi kuulama ning nüüd oleme taas selle punkti ees. Siia lisandub meie viimase aja valuline kogemus kvoorumimängudest, mis minu arvates avastati siin, ülemnõukogu saalis. Eesti Komiteesse jõudsid kvoorumimängud väikese hilinemisega ja viimane Eesti Kongress vältis kvoorumimängu, ma ütleksin, üle noatera. Kui meie kõige fundamentalistlikumad saadikud oleksid õigel hetkel tabanud, siis nad oleksid saanud siia samuti ilusa kvoorumimängu.

Toimkonnas vaieldes on huvitav, et kaks vastandlikku psühholoogilist teooriat omavahel võistlevad. Üks ütleb, et saadikut tuleb kamandada tööle n.-ö. kepidistsipliiniga, ja teine ütleb, et kui kepidistsipliini ei ole, siis elu nõuded meelitavad saadikud saali tööle. Millised faktid on selle tõestuseks? No küll tuli kvoorumit, kui otsustati erakorralise olukorra kehtestamist. See tähendab, et kui on tõeliselt oluline poliitiline küsimus, siis tullakse kas või lennukiga või maa alt kohale. See praktika kehtib igal pool maailmas. Samal ajal on mul olnud viimastel aastatel tänu headele sõpradele võimalus külastada paari parlamenti. On jäänud mulje, et parlamentides vaieldakse suhteliselt harva selliste küsimuste üle, mille puhul on vajalik iga saadiku kohalolu. Veel enam, teiste maade parlamendid on muidugi enamasti suuremad kui Eesti oma, tihtipeale jäetakse väiksema poliitilise tähtsusega küsimused ainult nende saadikute vaielda, kes tunnevad ennast selle ala spetsialistidena, ja ülejäänud saadikud tegelevad hoopis millegi muuga. Selles mõttes on väikesed kvoorumid täiesti omal kohal. Minule on täiesti arusaamatu Eesti ajakirjanduses praegu levinud trafaretne seisukoht, et kui meie eelnõusse jääb kvoorumiks 25%, tähendavat see Riigikogu, sajapealise koletise diktatuuri. Kuidas seda väidet seletada? Seda ma ei oska kuidagi. Tänan teid!

Juhataja

Suur tänu! Härra Hallaste!

I. Hallaste

Härra juhataja! Lugupeetud assamblee liikmed! Ma saan aru ekspertide soovist panna kvoorumiks pool koosseisust, kuid selline nõue tegelikult ei teeni neid eesmärke, mida lugupeetud eksperdid seavad. Mispärast tahetakse kehtestada suure kvoorum nõuet? Loodetakse, et see sunnib käima valitud Riigikogu liikmeid tööle, et siis ei ole saal pooltühi. On püütud kujundada muljet, nagu Riigikogu liikmed töötaksid ainult saalis. Tegelikult distsiplineerib palju rohkem see, et mingisugusel väiksel seltskonnal ei ole võimalik saalist välja astudes teha kogu parlament täielikult töövõimetuks, otsustusvõimetuks, teha ta ainult jutukoguks. See näide, mille härra Adams tõi viimase Eesti Kongressi istungjärgu kohta, oli väga

kujukas. Seal tehti kaks korda kvoorumit kindlaks ja selgus, et kolm inimest on kvoorumi piirist üle. Oleks need inimesed, kes nõudsid kvoorumi kindlakstegemist, saalist välja marssinud, oleksid nad natukene rohkem taibanud kvoorumimängu (neid oli kuus inimest) ja asi oleks tehtud olnud. Eesti Kongress oleks võinud rahulikult laiali minna.

Samasugune olukord tekib kvooruminõudega ka Riigikogus. See tähendab, et mingi väga väike seltskond, saades aru, et nüüd nad võivad saalist välja astumisega või isegi nupule "kohal" vajutamata jätmisega mõjutada otsustamise käiku, küsimust blokeerida, hakkab mõjutama tegelikku tööd, või õigemini teeb organi töövõimetuks. Selline olukord oleks aga väga kurb ja mõjuks ka demokraatiale kahjulikult. Niipea, kui on poolthäälteenamuse nõue, võib rahulikult kvooruminõude üleüldse ära kaotada. Siis hakkavad juba erakonnad vastutama selle eest, et nende toetajad, fraktsioonide liikmed, oleksid kohal ja tõepoolest suudaksid maksimaalselt oma seisukohta väljendada. Võtame kas või täna toimunud hääletuse, mis oli viis või kümme minutit tagasi, kus hääletati, et presidendi valib Riigikogu. Kui oleks presidendi rahva poolt valimise pooldajaid tulnud siia saali, nii et oleks 60 inimest kohal olnud, võib-olla oleks otsus olnud teistsugune. Ma loodan, et ei oleks, aga oleks võimalik olnud otsuse muutmine. Nii et need erakonnad, kelle esindajaid siin saalis ei ole, kes aga leiavad, et rahvas peab otse valima, süüdistagu end nüüd ise, mispärast nad ei hoolitsenud oma liikmete kohaloleku eest. Tulevikus hakkavad distsipliini tagama hoopis teised reeglid ja distsipliin hakkab olema palju parem kui siis, kui kvooruminõudeks on veel 50%. Ma kutsun üles hääletama alternatiivi vastu. Aitäh!

Juhataja

Tänan! Sõnasoovijaid rohkem ei ole, me saame asuda hääletama. Kohaloleku kontroll, palun! Kohal on 35 assamblee liiget. Hääletamisele tuleb alternatiiv §-s 71.

Kes on §-s 71 esitatud alternatiivi poolt? Hääletame.

6 poolt- ja 25 vastuhäälega otsustas assamblee, et § 71 ei viida sisse alternatiivteksti, mis oleks suurendanud Riigikogu nõutavat kvoorumit.

Lugupeetud kolleegid! Nagu te kuulsite, vajavad eksperdid nõupidamiseks aega, et põhjendada või võtta tagasi neid alternatiive, mis järgnevad. Ma usun, et samas situatsioonis oleme meiegi, sest järgnevad alternatiivid käsitlevad otseselt neid probleeme, mis on seotud riigipeaga. Juhatus pidas nõu ja otsustas, et on otstarbekohane täna tööpäev lõpetada ja jätkata homme kell 11. Enne kui me lõpetame istungi, pakub juhatus sõna kõigile toimkondade esimeestele. Palun, kes toimkondade esimeestest soovivad sõna? Härra Jürgenson, palun!

K. Jürgenson

Ma palun rakendusotsust väljatöötava toimkonna liikmetel kohe pärast istungi lõppu koguneda eetikakomisjoni kabinetti. Aitäh!

Juhataja

Tänan! Härra Kask!

P. Kask

Ma palun niihästi kolmanda kui ka neljanda toimkonna liikmeid ühiselt koguneda kohe pärast istungi lõppu ruumi nr. 111. Meil on vähemalt üks alternatiiv veel läbi vaatamata. Tänan!

Juhataja

Täna rohkem sõnasoove ei ole. Tänapäevane istung on lõppenud. Me kohtume taas homme kell 11.

Head õhtut!